

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZETÉNEK
KUTATÁSI JELENTÉSEI

20.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

Igazgató:
Monigl István

ISSN 0236-736-X

Sorozatszerkesztő:
Káposztás Ferenc
tudományos titkár

Irta:
Csernák Józsefné dr.

Lektorálta:
Dr. Hoóz István

A 18 ÉVEN ALULI NŐK HÁZASSÁGKÖTÉSEINEK
NÉHÁNY DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐJE
MAGYARORSZÁGON

Budapest
1984/6

TARTALOMJEGYZÉK

	oldal
BEVEZETÉS	7
I. A HÁZASSÁGKÖTÉSI KORHATÁR SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR JOGBAN	10
II. A 18 ÉVEN ALULI NŐK HÁZASSÁGKÖTÉSEINEK FŐBB DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI	15
1. A II. világháború előtti helyzet néhány vonása	16
2. A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek alakulása a II. világhá- ború után	18
3. A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek alakulása az 1930 és 1966 között született kohorszokban	40
III. A 18 ÉVEN ALULI NŐKKEL HÁZASSÁGOT KÖTŐ FÉRFIAK ARÁNYA ÉS ÁTLAGOS ÉLETKORA	51
KÖVETKEZTETÉSEK	58
JOGSZABÁLYOK	63
ADATFORRÁSOK	63
JEGYZETEK	64

BEVEZETÉS

A magyar házasságkötési mozgalomban a II. világháború óta bekövetkezett demográfiai változások egyik legjelentősebb tényezője a házasságkötések korösszetételének fiatalodása volt. 1950-tól az 1970-es évek közepéig az először házasságra lépő férfiak átlagos életkora három évvel /27 évről 24 évre/, a nőké két évvel /23 évről 21 évre/ csökkent. Az elmúlt évtizedekben a férfiak leggyakrabban 22-23 éves korukban, a nők pedig 19-20 éves korukban megházasodtak. A házasságkötési életkor előretolódása következtében a 25 éves korukig megházasodó férfiak aránya 1950 és 1975 között 52 százalékról 66 százalékra, a már 20 éves koruk előtt megházasodó nők aránya pedig 37 százalékról 45 százalékra emelkedett. /1/

A házasságkötési mozgalom fiatal korösszetételének egyik számottevő eleme volt az elmúlt három és fél évtizedben az olyan házasságok gyakori előfordulása, amelyekben az egyik fél - rendszerint a menyasszony - még nem töltötte be 18-ik életévét a házasságkötés időpontjában. Az említett időszak túlnyomó részében a 18 éven aluliak házasságkötéseit a jog ugyan gyámhatósági engedélyhez kötötte, de a házasságkötési kérelmek liberális elbírálása következtében szinte minden ilyen korban tervezett házasság megkötésére sor kerülhetett. Mégis 1974-ben a gyámhatósági engedély nélkül köthető házasságok nőkre vonatkozó korhatárának 18 évről 16 éves korra történő leszállítása a 18 éven aluli nők házasságkötéseinek radikális emelkedésével járt együtt. Míg az 1950-es években a nők 13-14 százaléka kötött házasságot 18. életévének betöltése előtt, addig az 1970-es évek közepétől már a nők 15-16 százaléka lépett házasságra 18 éves koráig. Az emelkedés azért is figyelemre méltó, mert az említett két időszak között a 18 éven aluli nők házasságkötései több, mint egy évtizeden keresztül a korábinál alacsonyabb színvonalon álltak. Az elmúlt évtizedben közel 95 ezer olyan házasságot kötöttek meg Magyarországon, amelyekben a menyasszony a házasságkötés időpontjában még 14-17 éves kiskoru volt. /2/

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek demográfiai jelentőségét emeli ki az a tény, hogy házasságkötéseik növekvő gyakorisága a kiskoru anyáktól született gyermekek arányának növekedésével párosult. Különösen szembetűnő volt a növekedés az 1974-es évi házasodási fellendülést követően. 1974 és 1980 között 40 százalékkal nőtt az ilyen koru házas nőktől élveszületett gyermekek aránya. 1970-ben még minden ötvenedik, 1980-ban már minden harmincharmadik házasságon belül élveszületett

gyermek 18 éven aluli nőtől származott. Ugyanebben az időszakban a 20 éven aluli házas nők elveszületései között 16 százalékról 25 százalékra emelkedett a kis-korú házas nők elveszületéseinek aránya. /3/

Bár a házasságkötési életkorban bekövetkező fiatalodási folyamat önmagában nem tekinthető károsnak, az egészen fiatalon, a serdülőkor kezdetét alig meghaladó életkorokban kötött házasságok arányának megnövekedése számos problémát vet fel.

A 18 éven aluli, 14-17 éves fiatalok biológiailag ugyan többnyire érettnak tekinthetők a házasságra, ez az érettség azonban kulturált társadalomban a házasságra érettségnek csak egyik eleme. Ahhoz, hogy a házasság betöltse rendeltetését és a társadalom továbbfejlődése szempontjából is lényeges reprodukciós, szocializációs, kulturális, gazdasági és egyéb funkcióinak megfeleljen, a biológiai érettségnek megfelelő társadalmi-gazdasági és pszichikai érettséggel kell párosulnia. /4/

Az 1960-as és az 1970-es években végzett vizsgálatok szerint a túl fiatalon kötött házasságok több veszélyt hordanak magukban. Így például a serdülőkorban a fiatalok élettapasztalata a társ kiválasztásában kisebb, mint az idősebbeké, érzelmi ingadozásuk viszont erősebb, ezért a különélést, a férj katonai szolgálatát nehezebben viselik el. Lakáshelyzetük és egyéb anyagi viszonyaik rendszerint ugyan csak nehezebbek. /5/

A túl fiatalon kötött házasságok jelentős részét a legújabb vizsgálatok szerint a nő terhessége miatt, a születendő gyermekre tekintettel kötik meg. /6/ Ilyenkor a gyermek korai érkezése csak súlyosbitja a gondokat, mert a nőnek egyszerre kell megtanulnia a társadalomba való beilleszkedést, a feleség és az anya szerepkörét. Ez adott esetben súlyos, megoldhatatlan konfliktus-helyzeteket teremthet.

Az említett, csak vázlatosan érintett körülmények - különösen, ha együttesen jelentkeznek - a házasságok korai felbomlásához vezethetnek. /7/

A családalapításra való érettség hiánya, a család életkörülményeit és életmódját alapjaiban befolyásoló anyagi javak elégtelensége, a korai terhesség és gyermekszülés a házasság felbomlása nélkül is a családi életciklus későbbi szakaszában jelentkező potenciális hátrányokkal járhat, amelyeknek mind az egyén, mind a házasságból született gyermekek sorsára kiható súlyos következményei lehetnek. /8/

Másfelől viszont figyelembe kell venni, hogy a jogi szabályozás által a

kiskorúak részére biztosított házassági lehetőségek, továbbá az ilyen házasságok magas száma és aránya azt is jelzi, hogy a társadalom, amely megengedi és az egyének - szülők és házasságok egyaránt -, rendszerint elsősorban nem a káros következményeket, hanem az abból származó előnyöket látják. Az ilyen házasságoknak ugyanis a problémák megoldásában jelentős szerepe lehet, és másképpen el nem érhető előnyökkel járhat a házasságok számára /például családi konfliktusok megszüntetése, elszakadás lehetősége az egyénre káros családi környezettől, érzelmi, anyagi biztonság megszerzése stb./.

Az alábbi tanulmány azzal a céllal készült, hogy a Központi Statisztikai Hivatal népesedésszociológiai adataira támaszkodva áttekintést nyújtson a II. világháború utáni három és fél évtizedben házasságba lépő 18 éven aluli nők néhány demográfiai jellemzőjéről és megkísérelje felvázolni azokat a főbb összefüggéseket, amelyek a jelenleg észlelhető tendenciák és a magyar népesség házassági hagyományai, a jogi szabályozás változásai, valamint a társadalomban az elmúlt évtizedekben bekövetkezett társadalmi-gazdasági változások között találhatóak.

Bizunk abban, hogy a rendelkezésre álló ismeretek összegzése segítő módon hozzájárulhat ahhoz, hogy a házasságok stabilitását és a családi élet védelmét célzó társadalmi teendők között a kiskorúak házasságkötéseit társadalmi jelentőségüknek és szerepüknek megfelelően, az azokból származó előnyök és hátrányok objektív mérlegelése alapján értékeljük.

I. A HÁZASSÁGKÖTÉSI KORHATÁR SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR JOGBAN

A házassággal együttjáró jelentős demográfiai és társadalmi következmények miatt rendszerint minden társadalom megszabja tagjai számára azt a minimális életkort, amelytől megengedi, hogy házasságot kössenek.

A mezőgazdasági termeléssel foglalkozó magyar falusi társadalomban élő hagyományok a házasságkötést a felnőtté válás és a társadalomba való formális beilleszkedés szükséges feltételének tekintették és mielőbbi megházasodásra ösztönöztek. A férfiakat általában 16-18 éves kortól, a nőket 14-16 éves koruk elérésétől tekintették házasságra alkalmasnak.

A 19. századból származó számos példa szerint a széles körben elterjedt különböző avatási szertartások keretében nyilvánította ki a falu társadalma, hogy a fiatalot biológiailag érettnek tekinti, alkalmasnak tartja arra, hogy a falu gazdasági életébe bekapcsolódjék és egyúttal elismeri társadalmi-gazdasági rangját és családalapítási szándékát. Avatásra rendszerint a férfiaknál került sor, a nőknél a "nagylányság" elérését elsősorban arra utaló külső jelek kísérték: pártában járhatott, menyecskelánynak nevezték és udvarlót fogadhatott. A felavatott "legények"-től, a megérett, "eladósorba" került leányoktól ezután az a közösség, amelyben éltek, egyre sürgetőbben megkövetelte, hogy családot alapítsanak. /9/

A házasságra alkalmas kor elérésének társadalmi elismerése azonban nem jelentette egyszersmind azt is, hogy a fiatal férfi vagy nő a szabad párválasztásra is jogot szerzett. A szülők hozzájárulása nélkül ugyanis házasságkötésre nem kerülhetett sor.

A szülői beleszólást és irányítást a feudális jog cselekvőképességre vonatkozó szabályai biztosították. Ezek szerint a nagykorúságot, az un. "teljes kort" - vagyis a minden jogcselekményre kiterjedő képességet - a férfiak a 24., a nők a 16. életévük betöltésekor érték el. A 12. életévüket betöltött kiskorúak 24, illetve 16 éves koruk elérése előtt csak szülői hozzájárulással köthettek házasságot. 1874-ig a nők egészen férjhezmenetelükig gyámság alatt állottak, ha viszont 16 éves koruk elérése előtt férjhez mentek, a házasságkötéssel egyben a nagykorúságot is megszerezték. /10/ Ezzel a nagycsaládi szemléletet tükröző szabállyal biztosította a jog, hogy a nő a saját apjának hatalma alól a férj nagycsaládjában érvé-

nyesülő családfői hatalom alá kerüljön. A kiskorú férfiak házasságkötésének ilyen nagykorusító hatása nem volt egészen a felszabadulásig. /11/

A házasságra vonatkozó átfogó és az egész országra kiterjedő szabályozás első kodifikációjára csak a múlt század végén került sor.

Az 1984. évi 31. tc., az un. Házassági Törvény a házasságkötések tekintetében a korábbi feudális felfogást örökölte át a burzsoá társadalomra. A törvény a családi vagyon érdekeit a szülői hatalom hosszú időre szóló biztosításával kívánta védeni és ezért a nagykorúság korhatárát igen magasan, mindkét nemre 24 éves korban állapította meg. A kiskorúak 12 éves kortól szülői beleegyezéssel vagy ennek hiányában gyámhatósági engedéllyel köthettek házasságot. Nőkre nézve fennmaradt a házasságkötés nagykorusító hatása is. /12/

Az 1984. évi 31. tc. a liberálkapitalista magyar állam igényeit is kielégítette - legalábbis, ami a házasságok megkötéséről és megszűnéséről szóló rendelkezéseit illeti - és egészen a felszabadulásig hatályban maradt.

A családi jog demokratikus átalakításával összefüggő, a felszabadulást követő reform-intézkedések egyik fő célja a házasságkötések megkönnyítése volt. Ezek között említhető meg a házasságkötési életkort is érintő 10470/1945. /XI.6./ ME számú rendelet, amely mindkét nemre kiterjesztette a házasságkötés nagykorusító hatását. /13/ Ugyancsak itt említjük meg - bár közvetlenül nem a házasságkötések korhatárára vonatkozó, hatásában mégis a házasságkötési kor fiatalodását előidéző - 1950. évi 18. sz. törvényerejű rendeletet a katonai személyek házasságkötésével kapcsolatos egyes rendelkezések tárgyában. A rendelet - a hivatásos tisztek kivételével - megszüntette a honvédség tagjainak /a hadköteleseknek/ a házasságához addig szükséges katonai engedélyt. /14/

A házasságkötési korhatár tekintetében a döntő változást a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény /rövidítve Csjt./ megalkotása jelentette. E törvény, amely 1953. január 1-én lépett hatályba, a minél szabadabb házasságkötés előmozdítására - a nagykorúság határának az 1952. évi 23. sz. törvényerejű rendeletben 18 éves korra történő leszállításával összhangban - úgy rendelkezett, hogy amennyiben egyéb törvényes akadályai /pl. vérrokonság/ nincsenek, házasságot köthet az a férfi vagy nő, aki betöltötte 18. életévét és rendelkezik a házasságkötéshez szükséges akaratelhatározási képességgel.

A Csjt. szerint érvényes házasságot köthettek azok a 12. életévüket betöltött, korlátozottan cselekvőképes kiskorúak is, akiknek házasságát a gyámhatóság engedélyezte. A kiskorúak házasságkötésének engedélyezésénél a törvény csak

meghallgatni rendelte a törvényes képviselőt /rendszerint a szülőt/, de nem követezte meg annak beleegyezését. A kiskorúak házasságkötési kérelmeinek elbírálását előbb a 955-84/1954. /T. K. 78/ OM számú utasítás, majd a gyámhatósági eljárásról szóló 6/1969. /VIII. 3o./ MM számú rendelet szabályozta, a kiskorú érdekeinek, a házasságkötéssel járó előnyöknek és hátrányoknak, az erkölcsi megalapozottságnak és felelősségérzetnek, valamint a lakáshelyzetnek a vizsgálatára vonatkozó kötelezettségek előírásával.

Bár a törvény - mint látható - a kiskorúak házasságkötéseit kivételes, engedélyhez kötött eseménynek tekintette, az adatok tanúsága szerint azok gyakorisága inkább a tömegjelenség szintjéhez közeledett.

A gyámhatóságok részéről tapasztalt engedékenységet az elmúlt évtizedekben számos indokolt bírálat érte. /15/ A kiskorúak házasságkötéseivel foglalkozó vizsgálatok szerint a gyámhatóságok határozatai túlzottan engedékenyek voltak, és nem szolgálták azt a jog- és társadalompolitikai feladatot, hogy ne jöjjenek létre túl fiatal korban, meggondolatlanul kötött házasságok. /16/

Különösen sok vitát váltott ki a házasságkötések alsó, 12 éves korhatárára vonatkozó, a régmúltból átörökölt szabály fenntartása is. A gyámhatósági engedéllyel akár már 12 éves korban is érvényesen megköthető házasság lehetőségével a magyar családi jog az európai szocialista országok között egyedülálló megoldást követett. Az 1970-es években például Jugoszláviában legkorábban 14, Romániában 15, Csehszlovákiában és Bulgáriában 16, Lengyelországban a férfiak 18, a nők 16 éves korukban köthettek gyámhatósági /gyámbírósi, bírósági/ engedéllyel házasságot. Néhány ország nem is teszi lehetővé a házasságkötések adott korhatárától lefelé történő eltérést. A Német Demokratikus Köztársaságban és a Szovjetunióban a házasságkötések egységes alsó határa például 18 év. Külön említést érdemel Lengyelország, ahol a férfiak csak 21 éves kortól köthetnek gyámhatósági engedély nélkül házasságot. /17/

A magyar családjogi törvény rendelkezéseinek módosítására 1974-ben került sor. A módosítást megelőző társadalmi vitákban a házasságkötési korhatár volt az egyik legnagyobb érdeklődést kiváltó kérdés. A javaslat a kiskorú nők házasságkötésének alsó korhatárát 12 évről 16 évre, a férfiaknál a nagykorúság határára, 18 évre kívánta felemelni. A Hazafias Népfront által szervezett vitákban elhangzott vélemények a férfiakra vonatkozó korhatárt még emelni kívánták, tekintettel arra, hogy a fiatal férfiak házasságkötést követő katonai szolgálata rendszerint kedvezőtlenül hat a házasságok stabilitására. A nőknél viszont a 16. életévet megelőzően is előforduló együttélések és házasságon kívüli születések terjedésének megakadályozása

érdekében indokoltnak tartották a házasságkötések engedélyezését 14 éves kortól.

/18/

A jogirodalom álláspontja általában a Csjt. módosítási javaslatában foglaltakkal egyezett meg. /19/ Megfontolásra javasolták azt is, hogy a sorkatonai szolgálatot teljesítő személyek, valamint a sorkatonai szolgálatot még nem teljesített, 21. életévüket be nem töltött hadkötelesek vonatkozásában nem kellene-e hatályba léptetni a házasságkötésnek az 1960. évi IV. honvédelemről szóló törvényben prevideált engedélyhez kötöttségét és ezzel kiküszöbölni a fiatal korban kötött házasságok felbomlásának egyik leggyakoribb okát. /20/

Az 1974. évi I. törvény, amely 1974. július 1-én lépett hatályba, végül is szakított a házasságkötés engedélyezését már 12 éves kortól kezdődően mindkét nembeli házasuló számára lehetővé tevő szabállyal és úgy rendelkezett, hogy az egyéb törvényes feltételek megléte esetén házasságot köthet az a férfi, aki a 18. és az a nő, aki a 16. életévét betöltötte. A 18. életévét be nem töltött férfi és a 16. életévét be nem töltött nő csak a gyámhatóság előzetes engedélyével köthet házasságot. A törvény kiemelte, hogy a gyámhatóság a házasságkötésre kivételesen indokolt esetben és csak akkor adhat engedélyt, ha a házasuló a fenti - 18, illetve 16 éves - életkornál legfeljebb két évvel fiatalabb. A törvény tehát lényegében szigoritást tartalmazott, mivel a gyámhatósági engedélyhez kötött házasságok alsó korhatárát a nőknél két évvel, a férfiaknál pedig négy évvel felemelte.

A házasságok megfontoltabbá tételét, a házasság intézményének fokozott védelmét célzó rendelkezéshez fűzött miniszteri indokolás külön is hangsúlyozta, hogy a gyámhatóság a házasságkötést csak akkor engedélyezheti, ha azt állapította meg, hogy a házasulók mind biológiailag, mind egyébként kellően fejlettek és az egyéb feltételek is adottak ahhoz, hogy a házasság betöltse társadalmi rendeltetését. A kiskorúak házasságkötési kérelmének elbírálásánál irányadó gyámhatósági eljárásról szóló 1/1974. /VI. 27./ OM számú rendelet szerint: "Önmagában az, hogy a kiskorú terhes - az egyéb körülmények vizsgálata és mérlegelése nélkül - nem ad alapot a házasságkötés engedélyezésére".

Az a tény azonban, hogy a törvény megengedte a 16. életévüket betöltött kiskorú nők szabad akaratelhatározáson alapuló házasságkötését, két szempontból is vitatható eredményre vezetett. Mint majd látni fogjuk, amellet, hogy a törvény-módosítást követően sem változott lényegesen a 16 éven aluliak házasságkötéseinek gyakorisága, a 16 és 17 éves korban házasodó nők arányában olyan lökészerű emelkedés következett be, ami már önmagában is kétségesse tette, hogy lehet-e egyáltalán az 1974. évi törvény rendelkezéseivel kapcsolatban szigorításról beszélni. Másfelől

a törvény továbbra is fenntartotta azt a már évszázadosnak mondható jogszabályi ellentmondást, hogy a 18. életévét be nem töltött nő, aki a Polgári Törvénykönyv értelmében korlátozottan cselekvőképes, és mint ilyen, jognyilatkozatainak érvényességéhez általában törvényes képviselőjének beleegyezése vagy utólagos jóváhagyása szükséges, a házasságkötéssel megszerzi a nagykorúságot. A jelenleg hatályos szabályozás értelmében tehát a kiskorú, korlátozottan cselekvőképes 16, 17 éves leányok a házasságkötés felőli szabad és jogilag senkinek a hozzájárulásától nem függő döntésükkel egész további életüket alapjaiban meghatározó jogviszonyt létesíthetnek, illetve szabadon dönthetnek afelől, hogy házasságkötés révén nagykoruvá kívánnak-e válni vagy sem. /21/

Az elmúlt néhány évben a házasságok fokozódó instabilitása, a családok működésében jelentkező zavarok és ezek kedvezőtlen népesedési hatásai jelentősen megnövelték az érdeklődést a házassággal és a családdal összefüggő kérdések iránt. Így többek között hosszabb ideje tudományos viták tárgya a házasságkötési korhatár kérdése is. A viták során felmerült, hogy a jelenlegi korhatárra vonatkozó szabályok nem szolgálják megfelelően a házasságok stabilitását és a családi élet védelmét. Szakértői vélemények szerint a házasságkötési korhatár felemelése nemcsak a túl fiatalon kötött házasságoktól tartana vissza, de kiküszöbölné a törvénynek azt a már említett ellentmondását is, hogy a 16 éves korhatár a házassuló nő házasságra érettségének és a házasságkötés indokoltságának külön vizsgálata nélkül lehetőséget ad a nagykorúság és az ehhez fűződő jogok házasságkötéssel történő megszerzésére.

/22/

II. A 18 ÉVEN ALULI NŐK HÁZASSÁGKÖTÉSEINEK FŐBB DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

A házasságkötési korhatárra vonatkozó jogi szabályozás mintegy százéves történetén végigtekintve kitűnik, hogy a változások elsősorban a nagykorúság határának változásával összefüggésben történtek és a szabad akaratelhatározáson alapuló házasságkötések korhatárát érintették. A kiskorúak engedélytől - tehát korábban alapvetően a szülők hozzájárulásától, 1952-től a gyámhatóságoktól - függő házasságkötéseinek a 12. életév betöltéséhez kötött alsó korhatára 1974-ig, a Csjt. legutóbbi módosításáig nem változott. Ily módon a vizsgálatunk tárgyát képező korcsoport-hoz tartozó 12-17 éves nők az 1974 óta eltelt időszakról eltekintve lényegében azonos jogszabályi keretek között házasodhattak.

Az említett korosztályok házasságkötéseit tartalmazó, hosszutávra visszatekintő idősorok összeállítása során egy igen lényeges körülményre derült fény. Kitűnt, hogy sem a II. világháború utáni, sem az azt megelőző időszakokban 14 éves kor alatt - tehát 12 és 13 éves korban - házasságkötések nem fordultak elő. Ugy gondoljuk, hogy az ok nem a statisztikai adatok feldolgozásában rejlik, azaz nem arról van szó, hogy a 12-13 évesek házasságkötései a kis esetszám miatt esetleg a 14 évesek közé lettek volna besorolva. Ezt egyébként nemcsak a későbbiekben elemzett, születési kohorszokra vonatkozó vizsgálataink, de azok a korábban végzett speciális vizsgálatok is megerősítik, amelyek egy-egy régióban tárták fel a 18 éven alul házasodó fiatalok társadalmi, gazdasági és demográfiai jellemzőit. /23/

Valószínűsíthető, hogy 12-13 éves korban már a múlt században sem igen fordultak elő házasságkötések. A magyar jogi népszokásokat kutató etnográfiai vizsgálatok szerint a magyar népességben a 19. században nem volt szokásos a 14. életév betöltése előtt házasságot kötni. A nagyon korai házasodás inkább a nemzetiségekre, például a románokra, szlovákokra volt jellemző. /24/

A jogszabályi lehetőségektől függetlenül a házasságkötések későbbi - 14 éves - életkorban történő megkezdése egyben azt is jelenti, hogy az 1974. évi I. törvényben a gyámhatósági engedélyhez kötött házasságkötések nőkre vonatkozó alsó korhatárának két éves felemelése olyan lehetőséget szüntetett meg, amellyel a magyar népesség már régóta nem élt.

A fentiekre tekintettel a következőkben, amikor a 18 éven aluli nők házas-

ságkötéseit említjük, mindig a 14-17 éves nők házasságkötéseire gondolunk.

Vizsgálatunkat az alábbi főbb adatforrások alapján végeztük:

1. Magyarország Népesedése, 1955-1964.
2. Demográfiai Évkönyv, 1965-1981.
3. Magyarország népesedése a két világháború között. /25/
4. Az első házasságkötések alakulása Magyarországon a II. világháború után. /Születési kohorszok házassági táblái./ /26/

1. A II. világháború előtti helyzet néhány vonása

Bár a 18 éven aluli nők házasságkötéseinek főbb demográfiai jellemzőiről megszakítás nélküli, minden vizsgált ismervre kiterjedő idősoraink csak 1950-től álltak rendelkezésre, adatforrásaink lehetővé tették, hogy néhány vonatkozásban a történeti előzményeket is érintsük. Ezt annál is inkább szükségesnek tartottuk, mert úgy gondoltuk, hogy ezek ismerete nélkül a II. világháború utáni házasságkötési mozgalom sajátosságai sem magyarázhatók meg kielégítő módon.

A történeti demográfiai és a néprajzi irodalomból ismert adatok szerint a 16-18 éves férfiak és a 14-16 éves nők házasságra érettségének elismerése és ezzel összefüggésben a korai házasság "népszerűsége" a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó tradicionális falusi társadalom nagycsaládi rendszerének a következménye volt. A nagycsaládot a család tulajdonában levő földnek az adott technikai szinten szükségyszerű közös művelése és bizonyos fokig a föld felaprózásától, az elszenvedéstől való félelem hozta létre, illetve tartotta össze, és az ebből fakadó igények határozták meg a házassági szokásokat is. A házasságkötés nem függött a gazdasági függetlenség megszerzésének és az önálló háztartás létesítésének kötelelenségétől, mert az új házaspár a szülők /gyakrabban a férj, ritkábban a nő szülei/ gazdaságában telepedtek le. A házasságkötéssel tehát egyben új munkaerő kapcsolódott be a családi termelésbe és ez - a házasságon belül kikényszerített születésszabályozással párosulva - előnyössé tette a szülők számára a minél korábbi házasság megengedését. /27/

A nagyjából országos helyzetet is tükröző regionális adatok szerint a 18. században az ország egyes részeiben a házasságot kötő nők 19 százaléka 17 éven aluli volt és 20 éves koráig a nők mintegy 49 százaléka megházasodott.

A 19. században a nők leggyakrabban 17 és 19 éves koruk között léptek házasságra, de megnövekedett a 17 éven alul házasodó nők aránya is. A házasságkötési kor fiatalodása következtében Magyarországon a 19. század végén a hajadon nők átlagos házasságkötési életkora mindössze 20-21 év volt, ami európai viszonylatban rendkívül alacsonynak mondható. /28/

Mint az I. fejezetben láttuk, az 1894-es Házassági Törvény inkább megnehezíteni, semmint könnyíteni igyekezett a fiatalok házasságkötéseit. Bár kétségtelen, hogy a házasságkötési korra vonatkozó rendelkezések szigorítása a társadalom egy részének - például a felsőoktatási intézményekben tanuló ifjúság - házassági magatartását alig érintette, mivel tanulmányaik befejezése előtt ugysem akartak megházasodni, vagy például az ipari, illetve a mezőgazdasági proletáriátushoz tartozók házasságkötési életkora alapvetően kereseti lehetőségeiktől függött, mégis valószínű, hogy a 20. század elejétől a lassan meginduló polgárosodás és urbanizálódás is közrehatott abban, hogy a túl fiatalon kötött házasságok aránya visszaesett. /29/

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek a két világháború közötti alakulásáról rendelkezésre álló naptári éves adatok /lásd az 1., 3., 5. és 6. tábla/ értékelését megnehezíti, hogy ebben az időszakban az I. világháborús születéskiesés, majd az azt követő rendkívüli születési hullám idején születettek házassági korba lépésével alapvetően megváltozott a házasságot kötő népesség korösszetétele. További zavaró tényezőt jelent az 1930-as évek világgazdasági válsága, amely a házasságkötési mozgalmat is hátrányosan érintette. /30/

Mindenesetre úgy tűnik, hogy az 1928-as és az 1929-es években a házasságra lépő nők között a kiskorú nők házasságkötéseinek 10,1-10,6 százalékos aránya - amikor a 14-17 éves nők házasságkötései még nagyjából az I. világháború előtti években született nők kohorszaiból származtak - valószínűleg még jelentősebb zavaró hatásoktól mentes helyzetet tükröz. Ha feltételezzük, hogy 14-17 éves korban az újra-házasodások - egy-két véletlenszerűen előforduló esettől eltekintve - rendszerint még nem kezdődnek meg, akkor a 18 éven aluli nők házasságkötései számának a hajadon nők házasságkötéseivel viszonyított arányából a kiskorú házasságkötések első házasságkötéseken belüli súlyára is következtethetünk. Az így kapott arány valamivel magasabb, 11,3-11,7 százalék.

Az 1930-as évek első felének házasságkötési mozgalmában szerepet játszó - már említett - zavaró tényezők hatását szemlélteti az I., II. és a IV. ábra. Az 1930-as évek második felében bekövetkező, a háborús készülődéssel is összefüggő gazdasági fellendülés hatására emelkedett a házasságkötések száma, közöttük a 18 éven aluli nőké is. Házasságkötéseik 1937-ben tetőztek az összes házasságkötésen

belüli 14,8 százalékos és az első házasságkötések számához viszonyított 16,3 százalékos aránnyal.

Az 1940-es évek elejét jellemző házassági viszonyok megítélésénél az 1941. év adataira támaszkodhattunk. Ebben az évben az összes házasságkötésekhez viszonyítva 9,2, az első házasságkötésekhez viszonyítva pedig 10,2 százalékot tett ki a 18 éven aluli nők házasságkötéseinek az aránya. A hajadon nők 1941-es évi házassági táblája szerint az adott naptári év feltételei mellett a hajadon nők 8,4 százaléka kötötte meg első házasságát 18 éves korának betöltése előtt. A kiskoru nők házasságkötéseinek a II. világháború utáni időszak legalacsonyabb értékeihez viszonyítva is rendkívül alacsony színvonala már a háború kitörésének következménye. Az említett évben a katonai bevonulások miatt a 19-25 éves férfiak házasságkötéseinek jelentős része elmaradt és ez visszahatott a fiatalabb nők - közöttük az éppen házassági korba lépő legfiatalabbak - házasságkötési esélyeire. /31/

A 18 éven aluliak házasságkötési mozgalmában érvényesülő tényleges tendenciák megállapítását zavaró körülmények ellenére - figyelembe véve házasságkötéseik arányának minimális és csúcserkéit is - úgy gondoljuk, nem indokolatlan az a feltevézésünk, hogy a két világháború között a házassági hagyományok nem mehettek át olyan alapvető változásokon, amelyekből a korai házasságok fokozatos eltűnésére következethetnének.

2. A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek alakulása a II. világháború után

A II. világháború után házasságra lépő 18 éven aluli nők házasságkötéseinek demográfiai elemzését két dimenzióban végeztük:

a/ Az egymást követő naptári évek alapján megvizsgáltuk, hogyan alakult és milyen tényezők hatására a 18 éven aluli nők házasságkötéseinek száma, a házasságkötési mozgalmakon belüli aránya, családi állapot és korévek szerinti összetétele. Megvizsgáltuk azt is, hogy a kiskoru nők házasságaiban milyen - hosszabb időszaktól jellemző - naptári éves tendenciák rajzolódtak ki házasságkötéseiknek a megfelelő koru nők létszámához viszonyított arányai alapján.

b/ Az első házasságkötések ún. tábla-módszerű vizsgálatának eredményeire támaszkodva megvizsgáltuk, hogy az 1930 és 1966 között született nők kohorszainak /kohorszon itt az ugyanazon évben született nők összességét értjük/ házassági magatartásában - e kohorszok népességének 14 és 17 éves kor közötti házasságai

alapján - hogyan tükröződtek a II. világháborút követő, történelmi jelentőségű időszak társadalmi-gazdasági változásai.

A II. világháborút követő három és fél évtizedet átfogó - az 1-7. táblán és az I-V. ábrán bemutatott - naptári éves idősorok a kiskorú nők házasságkötéseit különböző aspektusból és különböző mutatók alapján jellemzik, mindamellett kidomborodik közös jellegzetességük:

- Az 1950-es évek magas házassági színvonala;
- Az 1960-as évek elejétől a kiskorú nők házassági arányának zuhanásszerű visszaesése és tartósan mérsékelt színvonala;
- Az 1970-es évek közepén hullámhegy megjelenése.

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek száma az egész II. világháború utáni időszakot tekintve az 1950-es években volt a legmagasabb. Ekkor tíz év alatt összesen 99 725 kiskorú nő kötött házasságot. Az 1960-as évtizedben 82 418, az 1970-es években 94 482 esetben volt a házasságra lépő nő 18 éven aluli. /1. tábla és I. ábra./

Ezek az adatok a 18 éven aluli nők által kötött összes házasságkötésre vonatkoznak, de meg kell jegyezni, hogy - mint már említettük - ilyen korban az újraházasodás, ami természetesen feltételezi a korábbi időpontban történt válást, illetve özvegyülést, még rendkívül ritka. A kiskorú nők házasságkötéseinek a házasságkötést megelőző családi állapot szerinti alakulását feltüntető 2. táblából kitűnik, hogy a hajadonok aránya minden naptári évben meghaladta a 99 százalékot. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kiskorú nők házasságkötéseit gyakorlatilag első házasságkötéseknek tekinthetjük. Annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy az igen csekély - 0,1-0,4 százalékos - újraházassági arány, ha elenyésző jelentőségű is, az első alkalommal kifejezetten meggondolatlanul létrejött házasságok arányát is jelzi. Az újraházassodók között szinte teljes egészében csak elvált családi állapotúak találhatók, tehát olyanok, akik 14-17 éves korukban nemcsak megkötötték, de már fel is bontották házasságukat, és mielőtt betöltötték volna 18. életévüket, ismét házasságra léptek.

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek száma elsősorban az ilyen házasságkötések előfordulásának nagyságrendjét érzékelteti. Elterjedtségükről többet mond az adott év házasságkötési mozgalmában tapasztalt arányuk. /3. tábla és II. ábra./

1. A 14-17 éves nők házasságkötéseinek öt évenkénti száma és átlagos aránya, 1930 és 1981 között

Év	Összes házasságkötés	Ebből a 14-17 éves nők házasságkötéseinek	
		száma	átlagos aránya /százalék/
1930-1934	377 386	28 766	7,62
1935-1939	387 820	45 616	11,76
1945-1949	475 812	35 623 ¹	8,85 ²
1950-1954	503 448	46 348	9,21
1955-1959	478 897	53 377	11,15
1960-1964	424 960	40 892	9,62
1965-1969	470 267	41 526	8,83
1970-1974	490 100	43 114	8,80
1975-1979	480 872	51 368	10,68
1980	80 331	8 296	10,33
1981	77 131	7 958	10,32

¹ Négy év - 1946, 1947, 1948, 1949 - adatai alapján.

² Az 1946-1949-ben kötött 402 520 házassághoz viszonyítva.

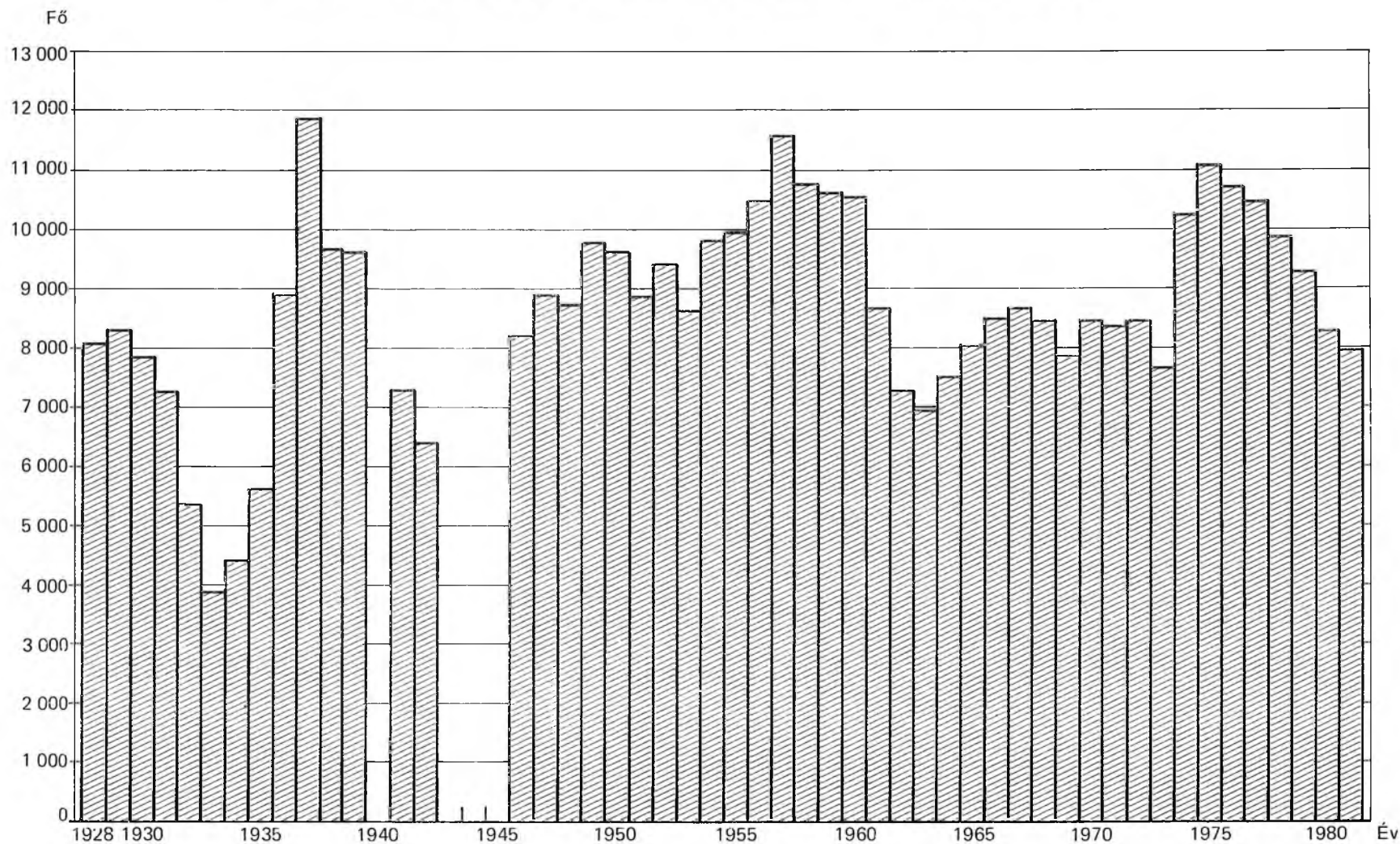
Források: 1930-1939. Magyarország népesedése a két világháború között. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1965.

1945-1949. Magyarország népesedése 1955-ben /KSH évkönyv/

1950-1959. KSH Népesedésszatisztikai Főosztály adatnyilvántartása.

1960-1981. Demográfiai Évkönyv évfolyamai.

I. A 14–17 ÉVES NŐK HÁZASSÁGKÖTÉSEINEK SZÁMA 1928 ÉS 1981 KÖZÖTT

2. A 14-17 éves nők házasságkötéseinek alakulása
családi állapot szerint, 1950 és 1981 között

Év	Hajadon	Özvegy	Elvált	Összesen	Ebből	
					az első házasságkötések	az újra-házasodások
					aránya /százalék/	
1950	9 619	5	5	9 629	99,896	0,104
1951	8 856	7	24	8 887	99,651	0,349
1952	9 399	9	6	9 414	99,841	0,159
1953	8 577	10	20	8 607	99,651	0,349
1954	9 796	4	11	9 811	99,847	0,153
1955	9 941	5	12	9 958	99,829	0,171
1956	10 450	2	20	10 472	99,790	0,210
1957	11 565	1	9	11 575	99,914	0,086
1958	10 757	2	13	10 772	99,861	0,139
1959	10 569	2	29	10 600	99,708	0,292
1960	10 512	5	19	10 536	99,772	0,228
1961	8 620	3	30	8 653	99,619	0,381
1962	7 263	1	20	7 284	99,712	0,288
1963	6 917	1	8	6 926	99,870	0,130
1964	7 483	-	10	7 493	99,867	0,133
1965	8 018	1	9	8 028	99,875	0,125
1966	8 492	1	23	8 516	99,718	0,282
1967	8 634	2	18	8 654	99,769	0,231
1968	8 426	-	21	8 447	99,751	0,249
1969	7 868	-	13	7 881	99,835	0,165
1970	8 430	1	15	8 446	99,811	0,189
1971	8 363	-	8	8 371	99,904	0,096
1972	8 421	1	19	8 441	99,763	0,237
1973	7 617	-	19	7 636	99,751	0,249
1974	10 202	-	18	10 220	99,824	0,176
1975	11 064	-	11	11 075	99,901	0,099
1976	10 676	2	22	10 700	99,776	0,224
1977	10 462	-	23	10 485	99,781	0,219
1978	9 852	-	21	9 873	99,787	0,213
1979	9 208	-	27	9 235	99,708	0,292
1980	8 284	-	12	8 296	99,855	0,145
1981	7 939	-	19	7 958	99,761	0,239

Forrás: Lásd 1. tábla.

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek az összes házasságkötések számához viszonyított százalékos aránya - valószínűleg a II. világháború végén elért mélypontról - már közvetlenül a II. világháború befejezését követően emelkedni kezdett, és az 1950-es évek elejére elérte az 1930-as színvonalat. 1952-től a kiskorú nők házasságkötéseinek számában bekövetkezett radikális emelkedéssel párhuzamosan öt év alatt egyharmadával /8,9-ről 11,8 százalékra/ emelkedett. Magasabb százalékos arányok /10,8, illetve 14,0 százalék/ mellett hasonló mértékű növekedés következett be a kiskorú nők házasságkötéseinek az első házasságkötések számához viszonyított arányában is. Ezt a magas részesedést a házasságkötési mozgalomban a kiskorú nők 1960-ig megőrizték, annak ellenére, hogy mind házasságkötéseik száma, mind a szűkebb - 14-19 éves - korcsoporton belüli aránya 1958-ban csökkenni kezdett. A magas arány időleges megőrzése azzal magyarázható, hogy a 18 éven felüli népesség házasságkötési mozgalmában a korábbi években lezajlott fiatalodás következtében az 1950-es évek végére megcsappant az idősebb házasságra lépők aránya. /32/ A házasságkötési mozgalom korösszetételének megváltozása ugyanakkor el is fedte az ugyanabban az időszakban bekövetkezett, a kiskorúak házasságkötéseit befolyásoló egyéb demográfiai, valamint társadalmi-gazdasági tényezők hatását. Ez utóbbi tényezők hatása az 1960-as évek elején vált nyilvánvalóvá, amikor a kiskorú nők házasságkötéseinek számában és arányában zuhanásszerű visszaesés következett be.

1960 és 1963 között az összes házasságkötésen belül csakugy, mint az első házasságkötéseken belül közel egyharmadával esett vissza a 18 éven aluli házasodások aránya. A jelentős visszaesés elsősorban a házasságkötési mozgalomban résztvevő teljes 20 éven aluli népességet - tehát ezen belül a 14-17 éveseket is - érintő demográfiai változásokkal függött össze, közelebbről azzal, hogy az 1956-1957-es évek diszsidálási hullámát követően megfogytakozott a házasodási korban levő férfiak száma, és ez megnehezítette a nők számára a párválasztást. /33/

Feltűnő azonban, hogy a jelzett - átmenetinek tekinthető - hatás megszűnte után sem tért vissza a korábbi színvonalra a 18 éven aluli nők házasságkötéseinek aránya, mindössze a nagyobb létszámú - 1948-1954-ben született - női kohorszok belépésével következett be kisebb emelkedés.

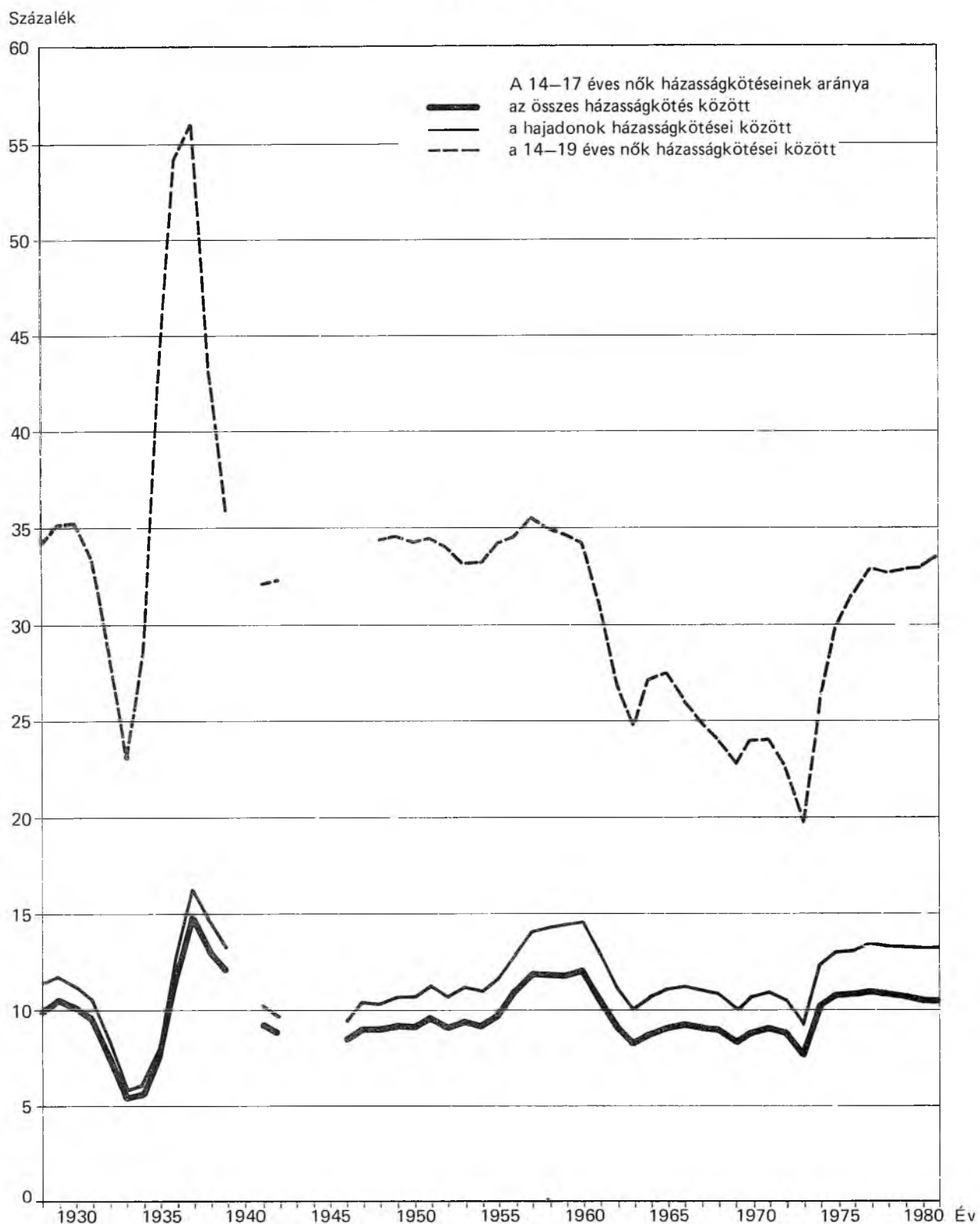
A változás még szembetűnőbb, ha megnézzük a III. ábrát, amely a 14-17 éves nők 14-19 éves női népességen belüli arányát és ugyanezen korcsoporton belüli házasságkötéseinek arányát szemlélteti. Míg a 14-17 éves nők aránya az egymást követő születési kohorszok létszámának többé-kevésbé hasonló alakulása következtében egészen az 1970-es évek elejéig nem sokat változott, addig házasságkötéseiknek a 14-19 évesek házasságkötésén belüli aránya - a már említett kisebb emelkedéstől eltekintve - 1960 és 1973 között több mint 40 százalékkal esett vissza. /4. tábla és III. ábra./

3. A 14-17 éves nők házasságkötéseinek száma és aránya
a házasságot kötő nők kiemelt csoportjaiban,
1928 és 1981 között

Év	A 14-17	A 14-19	A hajadonok	Az összes nő	A 14-17 éves nők házasságkötéseinek aránya		
	éves nők				a 14-19 éves nők	a hajadonok	az összes nő
	házasságkötéseinek száma				házasságkötései között /százalék/		
1928	8 070	23 320	71 388	79 634	34,17	11,30	10,13
1929	8 306	23 558	70 869	78 518	35,26	11,72	10,58
1930	7 856	22 243	70 310	77 907	35,32	11,17	10,08
1931	7 250	21 682	69 522	76 354	33,44	10,43	9,50
1932	5 371	18 710	64 814	71 202	28,71	8,29	7,54
1933	3 872	16 811	66 511	73 080	23,03	5,82	5,30
1934	4 417	15 346	71 914	78 843	28,78	6,14	5,60
1935	5 615	13 253	68 897	75 905	42,37	8,15	7,40
1936	8 901	16 379	69 830	77 217	54,34	12,75	11,53
1937	11 864	21 185	72 838	80 259	56,00	16,29	14,78
1938	9 646	22 291	66 439	74 276	43,27	14,52	12,99
1939	9 590	26 743	72 570	80 163	35,86	13,21	11,96
1940	..	..	..	71 938	..	..	..
1941	7 278	22 693	71 401	79 074	32,07	10,19	9,20
1942	6 418	19 891	66 936	73 375	32,27	9,59	8,75
1943	..	..	..	75 630	..	..	..
1944	..	..	..	68 349	..	..	..
1945	..	..	..	73 292	..	..	..
1946	8 213	..	87 521	98 662	..	9,38	8,32
1947	8 903	..	86 257	98 328	..	10,32	9,01
1948	8 711	25 383	85 338	97 710	34,32	10,21	8,92
1949	9 796	28 390	92 850	107 820	34,51	10,55	9,09
1950	9 629	28 172	90 991	106 261	34,18	10,58	9,06
1951	8 887	25 860	79 461	93 362	34,37	11,15	9,52
1952	9 414	27 731	87 174	104 836	33,95	10,80	8,98
1953	8 607	26 303	78 086	91 621	32,72	11,02	9,39
1954	9 811	29 565	90 241	107 368	33,18	10,87	9,14
1955	9 958	29 155	86 250	103 020	34,16	11,55	9,67
1956	10 472	30 338	82 119	96 133	34,52	12,75	10,89
1957	11 575	32 597	82 591	97 992	35,51	14,01	11,81
1958	10 772	30 844	76 247	91 439	34,92	14,13	11,78
1959	10 600	30 547	74 007	90 303	34,70	14,32	11,74
1960	10 536	30 841	72 955	88 566	34,16	14,44	11,90
1961	8 653	27 784	67 688	83 072	31,14	12,78	10,42
1962	7 284	27 146	66 174	81 354	26,83	11,01	8,95
1963	6 926	28 035	69 320	84 387	24,70	9,99	8,21
1964	7 493	27 680	71 343	87 581	27,07	10,50	8,56
1965	8 028	29 263	73 281	89 611	27,43	10,96	8,96
1966	8 516	32 777	76 596	93 230	25,98	11,12	9,13
1967	8 654	34 882	79 355	96 199	24,81	10,91	9,00
1968	8 447	35 301	79 209	95 613	23,93	10,66	8,83
1969	7 881	34 796	78 898	95 614	22,65	9,99	8,24
1970	8 446	35 353	79 741	96 612	23,89	10,59	8,74
1971	8 371	35 003	77 774	94 202	23,92	10,76	8,89
1972	8 441	37 500	81 292	97 710	22,51	10,38	8,64
1973	7 636	38 856	83 974	101 614	19,65	9,09	7,51
1974	10 220	39 241	84 377	99 962	26,04	12,11	10,22
1975	11 075	37 160	86 150	103 775	29,80	12,86	10,67
1976	10 700	33 948	82 566	100 472	31,52	12,96	10,65
1977	10 485	31 935	78 828	97 015	32,83	13,30	10,81
1978	9 873	30 250	74 608	92 438	32,64	13,23	10,68
1979	9 235	28 171	69 903	87 172	32,78	13,21	10,59
1980	8 296	25 231	63 697	80 331	32,88	13,02	10,33
1981	7 958	23 834	60 752	77 131	33,39	13,10	10,32

Forrás: Lásd 1. tábla.

**II. A 14–17 ÉVES NŐK HÁZASSÁGKÖTÉSEINEK SZÁZALÉKOS ARÁNYA
A HÁZASSÁGOT KÖTŐ NŐK KIEMELT CSOPORTJAIBAN
1928 ÉS 1981 KÖZÖTT**

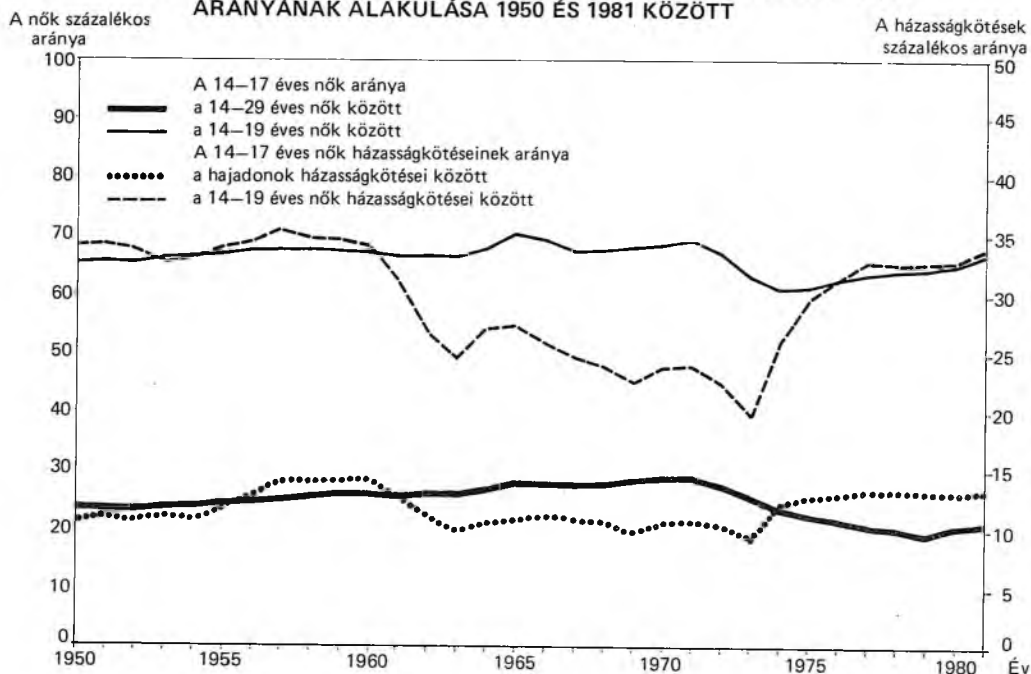
4. A 14-17 éves nők aránya a női népesség kiemelt korcsoportjaiban, 1950 és 1981 között

Év /január 1./	A 14-17 éves nők aránya a	
	14-19	14-29
	éves nők között /százalék/	
1950	65,61	23,61
1951	65,78	23,41
1952	65,62	23,38
1953	66,23	23,66
1954	66,42	23,75
1955	66,96	24,13
1956	67,19	24,42
1957	67,45	24,93
1958	67,73	25,33
1959	67,57	25,75
1960	67,30	25,77
1961	66,62	25,46
1962	66,74	25,78
1963	66,45	25,95
1964	67,89	26,82
1965	70,33	27,82
1966	69,21	27,89
1967	67,47	27,60
1968	67,63	27,84
1969	68,07	28,29
1970	68,51	28,70
1971	69,06	28,68
1972	67,04	27,28
1973	63,21	25,25
1974	61,05	23,37
1975	61,12	22,06
1976	62,74	21,26
1977	63,79	20,43
1978	64,10	20,07
1979	64,28	19,88
1980	65,09	20,24
1981	66,82	20,94

Forrás: Lásd 1. tábla.

III. A 14–17 ÉVES NŐI NÉPESSÉG ARÁNYÁNAK ÉS HÁZASSÁGKÖTÉSEI ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA 1950 ÉS 1981 KÖZÖTT

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek tartósan alacsony színvonalában 1974-ben radikális fordulat következett be. 1973-ról 1974-re egyetlen év alatt házasságkötéseik aránya az összes házasságkötésen belül 36 százalékkal - 7,5-ről 10,2 százalékra - az első házasságkötéseken és a 14-19 éves nők házasságkötésein belül 33 százalékkal - 9,1-ről 12,1 százalékra, illetve 19,7-ről 26,0 százalékra - növekedett meg. 1977-ig a növekedés mértéke az összes és az első házasságkötéseken belül meghaladta a 44 százalékot, a 14-19 éves nők házasságkötésein belül pedig a 67 százalékot. Ez utóbbi korcsoportban az 1970-es évek végén a házasságra lépők között a 18 éven aluliak aránya több mint 30 százalékot tett ki.

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek számát és arányát a vizsgált időszakban alapvetően a 16 és 17 éves nők házasságkötései határozták meg. /5., 6. tábla és IV. ábra./ A 14 éves korban kötött házasságok száma még az 1950-es években sem haladta meg az évi 160-180-at, az 1960-as évek közepére pedig már csak 40-50 fő körül volt azoknak a száma, akik ilyen fiatalon házasságra kívántak lépni. Hasonló visszaesés következett be a 15 éves nőknél is, akiknek az 1970-es évek végén 350-400 fő körül ingadozó száma már csak kétötödét tette ki az 1950-es évtized

5. A 14-17 éves nők házasságkötéseinek száma korévek szerint, 1928 és 1981 között

Év	14	15	16	17	Összesen
	éves nők házasságkötései				
1928		687	2 641	4 742	8 070
1929		714	2 740	4 852	8 306
1930		620	2 517	4 719	7 856
1931		370	2 411	4 469	7 250
1932		294	1 252	3 825	5 371
1933		373	1 220	2 279	3 872
1934		598	1 487	2 332	4 417
1935	1 191		2 124	2 300	5 615
1936	1 127		4 248	3 526	8 901
1937	936		4 165	6 763	11 864
1938	756		3 397	5 493	9 646
1939	665		3 087	5 838	9 590
1940	..	..	..	..	..
1941	..	..	..	..	..
1942	..	575	2 358	4 345	7 278
1943	..	542	2 145	3 731	6 418
1944	..	..	..	..	..
1945	..	..	..	..	..
1946	..	..	..	..	..
1947	..	3 204	..	5 009	8 213
1948	..	3 525	..	5 378	8 903
1949	..	3 481	..	5 230	8 711
1950	..	3 797	..	5 999	9 796
1951	120	645	3 155	5 709	9 629
1952	132	621	2 715	5 419	8 887
1953	163	765	2 825	5 661	9 414
1954	145	763	2 618	5 081	8 607
1955	179	807	2 888	5 937	9 811
1956	129	884	3 032	5 913	9 958
1957	120	892	3 310	6 150	10 472
1958	164	950	3 673	6 788	11 575
1959	156	912	3 508	6 196	10 772
1960	147	804	3 397	6 252	10 600
1961	71	710	3 513	6 242	10 536
1962	33	392	2 702	5 526	8 653
1963	37	310	2 148	4 789	7 284
1964	18	379	2 283	4 246	6 926
1965	33	334	2 373	4 753	7 493
1966	32	347	2 559	5 090	8 028
1967	40	348	2 780	5 348	8 516
1968	35	315	2 588	5 716	8 654
1969	48	329	2 500	5 570	8 447
1970	45	351	2 448	5 037	7 881
1971	39	406	2 687	5 314	8 446
1972	32	410	2 571	5 358	8 371
1973	42	364	2 529	5 506	8 441
1974	43	372	2 287	4 934	7 636
1975	43	324	3 197	6 656	10 220
1976	53	365	3 738	6 919	11 075
1977	30	389	3 745	6 536	10 700
1978	37	383	3 686	6 376	10 485
1979	62	418	3 416	5 977	9 873
1980	55	389	3 192	5 599	9 235
1981	71	362	3 029	4 834	8 296
1982	55	364	2 836	4 703	7 958

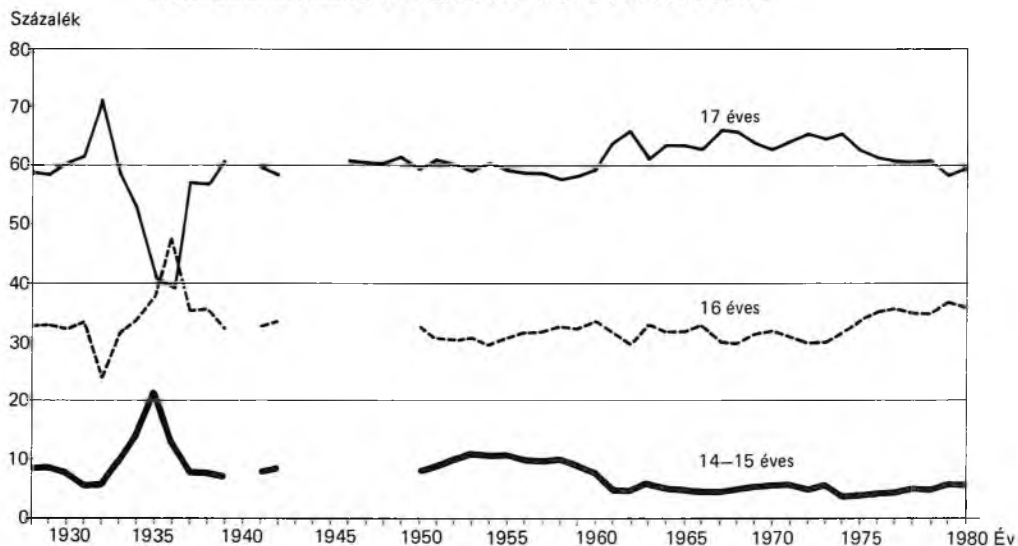
Forrás: Lásd 1. tábla.

6. A 14-17 éves nők házasságkötéseinek százalékos megoszlása korévek szerint, 1928 és 1981 között

Év	14	15	16	17	Összesen	
	éves nők házasságkötései /százalék/					
1928		8,51		32,73	58,76	100,00
1929		8,60		32,99	58,41	100,00
1930		7,89		32,04	60,07	100,00
1931		5,10		33,26	61,64	100,00
1932		5,47		23,31	71,22	100,00
1933		9,63		31,51	58,86	100,00
1934		13,54		33,66	52,80	100,00
1935		21,21		37,83	40,96	100,00
1936		12,66		47,73	39,61	100,00
1937		7,89		35,11	57,00	100,00
1938		7,84		35,22	56,94	100,00
1939		6,93		32,19	60,88	100,00
1940	..		..	..	..	..
1941		7,90		32,40	59,70	100,00
1942		8,45		33,42	58,13	100,00
1943	..		..	..	..	..
1944	..		..	..	..	..
1945	..		..	..	..	..
1946			39,01		60,99	100,00
1947			39,59		60,41	100,00
1948			39,96		60,04	100,00
1949			38,76		61,24	100,00
1950	1,25		6,70	32,76	59,29	100,00
1951	1,48		6,99	30,55	60,98	100,00
1952	1,73		8,13	30,01	60,13	100,00
1953	1,68		8,87	30,42	59,03	100,00
1954	1,82		8,23	29,44	60,51	100,00
1955	1,29		8,88	30,45	59,38	100,00
1956	1,14		8,52	31,61	58,73	100,00
1957	1,42		8,21	31,73	58,64	100,00
1958	1,45		8,47	32,56	57,52	100,00
1959	1,39		7,58	32,05	58,98	100,00
1960	0,67		6,74	33,34	59,25	100,00
1961	0,38		4,53	31,23	63,86	100,00
1962	0,51		4,25	29,49	65,75	100,00
1963	0,26		5,47	32,96	61,31	100,00
1964	0,44		4,46	31,67	63,43	100,00
1965	0,40		4,32	31,88	63,40	100,00
1966	0,47		4,09	32,64	62,80	100,00
1967	0,40		3,64	29,91	66,05	100,00
1968	0,57		3,89	29,60	65,94	100,00
1969	0,57		4,46	31,06	63,91	100,00
1970	0,46		4,81	31,81	62,92	100,00
1971	0,38		4,90	30,71	64,01	100,00
1972	0,50		4,31	29,96	65,23	100,00
1973	0,56		4,87	29,95	64,62	100,00
1974	0,42		3,17	31,28	65,13	100,00
1975	0,48		3,30	33,75	62,47	100,00
1976	0,28		3,64	35,00	61,08	100,00
1977	0,35		3,65	35,16	60,84	100,00
1978	0,63		4,23	34,60	60,54	100,00
1979	0,60		4,21	34,56	60,63	100,00
1980	0,86		4,36	36,51	58,27	100,00
1981	0,69		4,57	35,64	59,10	100,00

Forrás: Lásd 1. tábla.

IV. A 14–17 ÉVES NŐK HÁZASSÁGKÖTÉSEINEK SZÁZALÉKOS
MEGOSZLÁSA KORÉVEK SZERINT 1928 ÉS 1981 KÖZÖTT

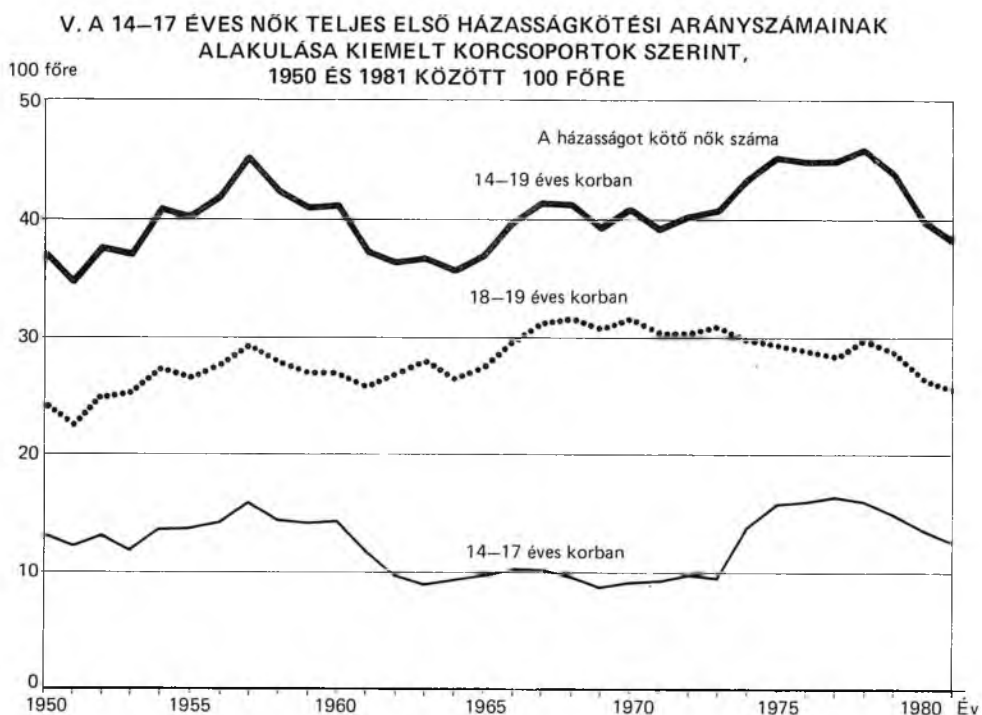

csúcsevéiben tapasztaltnak. Az 1970-es években a 18 éven alul házasságra lépő nők mintegy 30-35 százaléka 16 éves korban, 60-65 százaléka pedig 17 éves korban kötött házasságot.

Az előzőekben említett mutatók nagysága - a 18 éven aluli nők házasságkötéseinek száma és a házasságkötési mozgalmon belüli százalékos aránya, valamint belső százalékos korösszetétele - jelentős részben a házasságkötési mozgalom demográfiai sajátosságaitól függ, mint például a házasságkötési korba lépő kohorszok számbeli nagysága, az idősebb - 18 éven felüli - korosztályok házasságkötési gyakorisága, a nemek aránya stb.

Ahhoz, hogy megállapíthassuk, vajon ténylegesen gyakoribbá vagy ritkábbá váltak-e a 18 éven alul kötött házasságok, ki kell szűrni az előbb említett demográfiai tényezők zavaró hatását. Erre olyan arányszámok alkalmasak, amelyek azt mutatják meg, hogy az adott koru nők mekkora hányada lépett házasságra a megfigyelt naptári évben. Ezeket az ún. korspecifikus házasságkötési arányszámokat olyan hányadosok alapján képezzük, amelyeknek a számlálójában a 14, 15 stb. éves korban házasságra lépő nők száma, a nevezőjében pedig a 14, 15 stb. éves koru női népesség átlagos évközepi száma szerepel. Ha ezeket a hányadosokat egy adott korintervallum-

ban - esetünkben 14 és 17 éves kor között - összegezzük, lényegében olyan standardizált mutatót nyerünk, amely a vizsgált naptári évben az adott korintervallum végéig - ez esetben 17 éves kor végéig - a 14-17 éves női népesség 1, 10, 100 stb. főjére jutó házasságkötések átlagos számát fejezi ki az érintett népesség korösszetételének zavaró hatása nélkül. /34/ Mint említettük, 14 és 17 éves kor között a házasságkötések gyakorlatilag első házasságkötéseknek tekinthetők, így a fenti hányadosokat az első házasságkötések korszpecifikus arányszámaiként, összegüket pedig a 14-17 éves népesség 17 éves kor végéig elért házassági arányaként - másképpen a 14-17 éves nők teljes első házasságkötési arányszámaiként - is értelmezhetjük. A 14-17 éves nők teljes első házasságkötési arányszámait a 18-19 és a 14-19 éves nőkre kiszámított teljes első házasságkötési arányszámokkal együtt a 7. táblán és az V. ábrán mutatjuk be.

7. A teljes első házasságkötési arányszámok alakulása
a nők kiemelt korcsoportjaiban, 1950 és 1981 között

Év	100 fő			
	14-17	18-19	14-19	14-59
	éves nőre jutó első házasságkötések átlagos száma			
1950	13,01	24,14	37,15	118,28
1951	12,20	22,43	34,63	104,40
1952	13,00	24,63	37,63	115,57
1953	11,90	25,18	37,08	104,93
1954	13,53	27,18	40,71	120,68
1955	13,61	26,46	40,07	116,42
1956	14,31	27,53	41,84	112,22
1957	15,76	29,27	45,03	114,50
1958	14,46	27,69	42,15	105,83
1959	14,13	26,84	40,97	102,30
1960	14,21	26,86	41,07	100,53
1961	11,66	25,53	37,19	93,36
1962	9,66	26,61	36,27	90,87
1963	8,94	27,86	36,80	94,08
1964	9,24	26,33	35,57	95,48
1965	9,60	27,23	36,83	97,02
1966	10,10	29,66	39,76	99,87
1967	10,12	31,29	41,41	102,08
1968	9,56	31,62	41,18	100,21
1969	8,61	30,77	39,38	97,97
1970	9,05	31,65	40,70	97,25
1971	9,13	30,12	39,25	92,47
1972	9,79	30,23	40,02	93,96
1973	9,60	31,02	40,62	95,30
1974	13,82	29,61	43,43	95,87
1975	15,80	29,23	45,03	100,07
1976	15,96	28,76	44,72	99,16
1977	16,27	28,35	44,62	98,39
1978	15,78	29,85	45,63	97,23
1979	14,98	28,72	43,70	94,31
1980	13,46	26,42	39,88	88,85
1981	12,53	25,54	38,07	87,17

Forrás: Az első házasságkötések alakulása Magyarországon a II. világháború után. KSH Népszégtudományi Kutató Intézet Közleményei. 1983/1. 54. kötet.

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek a házasságkötési mozgalmon belüli arányában bekövetkezett irányváltásokkal megegyezően a 14-17 éves nők teljes első házasságkötési arányszámai is két hullámhegyet és közöttük egy jelentős, elnyúló hullámvölgyet jeleznek. Ez arra utal, hogy a 18 éven aluli nők házasságkötéseinek százalékos arányában bekövetkezett változások jelentős részben az ebbe a korcsoportba tartozó nők házassági gyakoriságában történt tényleges változások eredményeként jöttek létre.

A 14-17 éves nők házassági kedvének megnövekedése az 1950-es években részben nyilvánvalóan a házasságkötéseket általában megkönnyítő adminisztratív rendelkezésekkel függött össze, ezek jelentőségét azonban nem szabad tulbecsülnünk, hiszen önmagában a jog által biztosított nagyobb lehetőség még nem feltétlenül jelenti annak kihasználását is. Sokkal fontosabbnak tartjuk azokat a II. világháború után a társadalmi-gazdasági rendszer megváltozásával összefüggésben megjelenő egyéb tényezőket, amelyek az egész házasságkötési mozgalom, de legfőképpen a fiatal korcsoportok házasságkötési mozgalmának a fellendülésével jártak.

Az ország felszabadítását követő első évtizedben a tradicionális paraszti életforma felszámolását és az extenzív iparfejlesztést célzó gazdaságpolitikai törekvések a fiatal falusi férfiak nagy tömegeinek kiáramlását indították el a mezőgazdaságból. Az ipari foglalkozásokba való átrétegződés nemcsak a szülőktől való korai függetlenedés megszerzését biztosította, de a házasságkötési korhatár 18 éves korra történő leszállításával azt is lehetővé tette, hogy a férfiak már egészen korán családot alapítsanak. A fiatal - 20-24 év körüli - férfiak megnövekedett házassági kedve azonban nemcsak a korban hozzájuk legközelebb álló 18-19 éves nők házasságkötési gyakoriságát, hanem a néhány évvel fiatalabb, 18 éven aluli nők házasságkötési mozgalmát is fellendítette. Ez annál is inkább lehetséges volt, mert ebben az időszakban a népesség jelentős része - legtöbbször mind a házasuló férfiak, mind a választott házas társ családja - falun élt és még sem életmódjában, sem szokásaiban nem távolodott el a multbeli paraszti életformát jellemző családi hagyományoktól.

A korai házasságra vonatkozó hagyományok továbbélését, megerősödését - sőt egyes régiókban, ahol régebben a korai házasság nem volt elterjedve, az ilyen házasságok gyakoribbá válását - segítette a kiskorú nők házasságkötési kérelmeinek elbírálásánál követett - már említett - engedékeny gyámhatósági gyakorlat. /35/

Az 1950-es évek közepén a nők átlagosan 15,8 százaléka 18 éves korának betöltése előtt házasságra lépett. Intenzív házasságkötési mozgalmuk jelentős részben hozzájárult ahhoz, hogy az adott időszak házasságkötési arányszámainak fennma-

radása esetén a nők 45 százaléka várhatta, hogy még 20. életévének betöltése előtt megköti első házasságát.

Az 1950-es évek második felében - 1958 körül - a házasságkötési mozgalom egészét érintő visszaesés következett be. Míg azonban a 20 éven felüli korcsoportok házasságkötési arányszámainak csökkenése jelentős részben a megelőző naptári években fiatalabb életkorokra előrehozott házasságkötések visszahatásaként jelentkezett, a legfiatalabb nők között ilyen okról nyilvánvalóan nem beszélhetünk. A 18 éven aluli nők házasságkötési arányszámainak visszaesésében a nemek arányának a korábbiakban már jelzett kedvezőtlen irányu eltolódása játszott igen nagy szerepet. A fiatal nők számában mutatkozó jelentős többlet a házasságkötések leggyakoribb életkoraiba érkező nők számára körülbelül 1962-ig a házasságkötési esélyek figyelemre méltó romlásával járt. /36/

A 18 éven aluli nők házasságkötési mozgalmát érzékenyen, de lényegében csak átmenetileg érintő zavaró hatás lefutását követően demográfiai tényezők már nem hátráltatták a kiskorú nők házasodásainak fellendülését. A fellendülés azonban nem - vagy legalábbis egészen jelentéktelen mértékben - következett be. A 18 éven alul házasságra lépő nők aránya 1960 és 1963 között 37 százalékkal esett vissza és ez a színvonal - az 1966-1967-es kisebb, mintegy 13 százalékos növekedéstől eltekintve - 1973-ig fennmaradt.

A 14-17 éves nők teljes első házasságkötési arányszámai alapján több mint tíz éven keresztül a nőknek mindössze 8,6-10,1 százaléka kötött házasságot 18. évének betöltése előtt. A tartósnak ígérkező - a házasodási szokások megváltozását sejtető - trend 1974-ben, jól azonosíthatóan a Családjogi Törvény módosításának évében szűnt meg.

A közel másfél évtizedet átfogó figyelemre méltó változás okait nem kereshetjük a gazdasági viszonyok kedvezőtlen irányu megváltozásában. A mezőgazdaság kollektivizálásával járó átmeneti feszültségek már az 1960-as évek közepe felé jó részt megszűntek és az évtized második felétől jelentős gazdasági fellendülés és a népesség széles rétegeit érintő életszínvonal emelkedés következett be.

Feltételezve, hogy a gyámhatósági eljárás gyakorlata az 1960-as évtizedben sem változott a megelőző évtizedhez képest, a magyarázatot olyan körülmények megváltozásában kellett keresnünk, ami a korai házasodások hagyományait őrző rétegeket érzékenyebben érintette, mint más rétegeket. Másrészt, ezek a körülmények ugyan hatottak, hogy az érintett rétegek nem egyszer s mindenkorra fordultak el a házasodástól, hanem házasságkötéseiket 18-19 éves korukra elhalasztották. Szépen mu-

tatja ezt a magatartásváltozást az említett évek intervallumában az V. ábra 14-17 éves és 18-19 éves nőkre vonatkozó teljes első házasságkötési arányszámokat ábrázoló görbéinek összehasonlítása.

Ugy véljük, hogy a magyarázatot az 1950-es évek végén kibontakozott - első-sorban az alacsonyabb iskolázottsági fokú ifjúságot érintő - kulturális forradalom intézkedéseiben és az azok nyomán kibontakozó társadalmi változásokban kell keresnünk.

Magyarországon a II. világháború után az új demokratikus kultúra szempontjából az első legjelentősebb lépés a 8 osztályos általános iskolai kötelező alapoktatás bevezetése volt. Ez teremtette meg a feltételeket a művelődés demokratizálásához és az alapműveltség színvonalának emeléséhez. Az 1950-es évek végére azonban a társadalmi-gazdasági fejlődés már túllépett az oktatási rendszer adott keretein és az iskolai oktatás méreteinek, strukturájának és tartalmának kiszélesítését igényelte.

Az iskolarendszer strukturális átalakításával összefüggő fő célokat az 1960. évi oktatáspolitikai reform fogalmazta meg. Az oktatáspolitikai reform végrehajtásában kiemelkedő jelentőségű volt a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről szóló 1961. évi III. törvény hatályba lépése, amely - figyelembe véve a növekvő társadalmi követelményeket - a tankötelezettség korhatárát 14 éves korról 16 éves korra emelte fel. Ez a rendelkezés azt jelentette, hogy azok, akik korábban 14 éves korukban abbahagyhatták az általános iskolát még akkor is, ha addig nem végezték el a 8 osztályt, 1961 óta kötelesek tanulmányaikat a 8 osztály elvégzéséig, de legalábbis 16 éves koruk eléréséig folytatni. /37/

A jogszabályi rendelkezés hatásosságát jelzi, hogy 1960 és 1970 között 75,6-ról 90,4 százalékra, egyötödével nőtt az általános iskola 8 osztályát 16 éves korukig sikeresen befejezők aránya. /38/

A korévek szerint bontott házasságkötési adatokból /5. és 6. tábla, IV. ábra/ úgy tűnik, hogy a tankötelezettség korhatárának a felemelése sikeresen visszaszorította azokban a rétegekben a túl korai házasságkötéseket, amelyekben a korai házasodás valószínűleg a 8 osztálynál jóval alacsonyabb iskolai végzettséggel párosult.

A 16. életév betöltéséig fennálló tankötelezettség bevezetése és annak a túl korai házasságkötéseket korlátozó hatása azonban önmagában még nem vezethetett volna a 14-17 éves nők házasodásaiban tapasztalt nagymértékű visszaeséshez, hiszen mint említettük, házasságkötéseik nagyobb része a 16 és 17 éves nők házasságköté-

seiből származott.

A korai házasságok tartós visszaesésében a nők továbbtanulási perspektíváiban bekövetkezett gyökeres változásoknak lehetett a legnagyobb jelentősége. Az 1960. évi oktatási reform az általános iskolát követő továbbtanulás fejlesztésével, a változatos oktatási formák /középfoku szakmunkásképzés, szakközépiskolák, szakiskolák/ bevezetésével új, vonzó perspektivákat nyújtott azoknak a leányoknak, akik korábban az általános iskola elvégzése után elsősorban a férjhezmenésben láttak lehetőséget. Feltehető, hogy a mezőgazdaság kollektivizálásának, ha volt is hatása a 18 éven aluli nők házasságkötéseire, az valószínűleg közvetett módon, a mezőgazdasági származású fiatal nők fokozott továbbtanulásán és ezzel szoros összefüggésben jelentkező társadalmi átrétegződésén keresztül nyilvánulhatott meg.

A nők műveltségi színvonalában a legnagyobb fejlődés az 1960-as évtizedben következett be: 1960 és 1970 között a 15-19 éves nők között a legalább 8 általános iskolai osztályt elvégzettek aránya 23 százalékkal, a legalább középiskolát elvégzetteké 88 százalékkal emelkedett. 1970 és 1980 között az általános iskolai végzettségük arányában mindössze 2 százalékos, a középiskolai végzettségük arányában jelentősebb - 39 százalékos -, de az előző évtizedéhez viszonyítva lényegesen kisebb mértékű további emelkedés következett be. /39/

Ugy tűnik, hogy az 1974. évi I. törvény a társadalom kulturális fejlődésével együttjáró - mind az egyén, mind a családok megfontoltabb létrehozása szempontjából kedvezőnek tekinthető - természetes folyamatot szakított meg. A törvényben foglalt az a lehetőség, hogy a 16-17 éves nők a gyámhatóságok igénybevétele nélkül, szabad akaratelhatározásukból házasságot köthettek, csupán azzal a ténnyel, hogy magát a külön eljárást sem kellett igénybevenni, valószínűleg jelentős adminisztratív könnyítést jelentett az érintettek számára, és mint majd a születési kohorszok házasságkötésének vizsgálata során látni fogjuk - az eredetileg is 16-17 éves korra tervezett házasságkötéseken kívül nagytömegű, későbbi életkorokra tervezett házasságkötés előrehozását eredményezte.

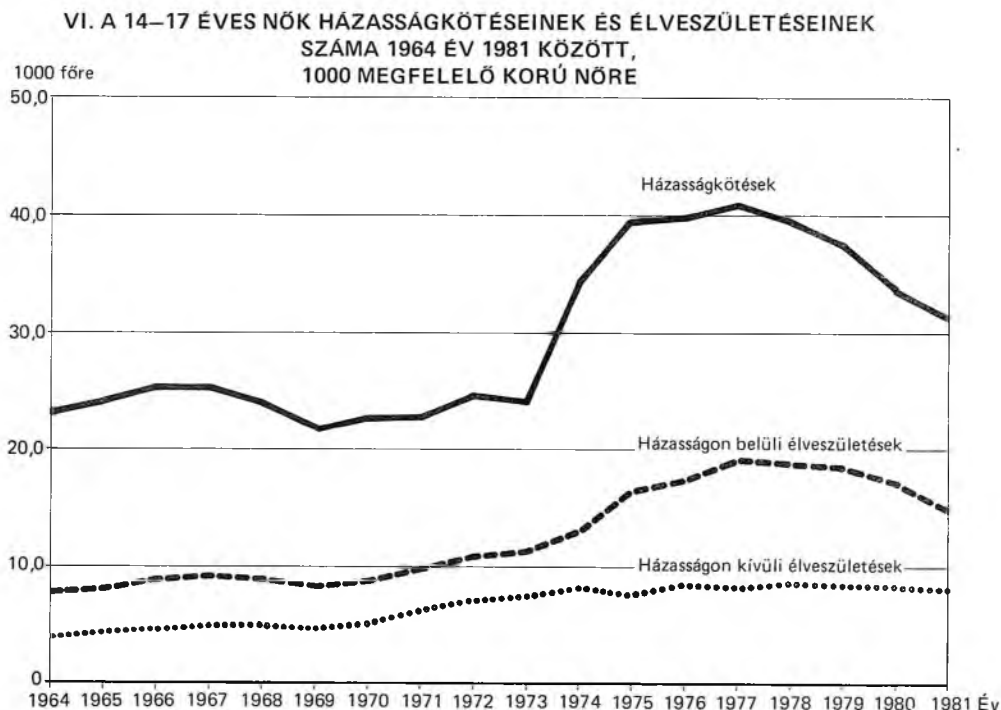
Nemcsak a naptári évek házasságkötési mozgalmában fluktuációt előidéző, de a kohorszok 18 éven aluli házassági magatartásában is maradandó nyomot hagyó házassági hullám okai között természetesen első helyen említhetjük az adminisztrációs könnyítést, ami önmagában is kedvet csinálhat a házasságkötésekhez - ez már az 1950-es évek elején is megtörtént -, mégis úgy gondoljuk, hogy a kérdés összetettebb annál, mint amilyennek első látásra tűnik.

A jelenlegi oktatási rendszer mellett - mint már említettük - a nők számá-

ra a középfoku iskolázási lehetőségek széles köre adott. Ezek egy része már 16-17 éves korra szakképzettséget ad és ez lehetőséget jelent a fiatalok számára, hogy munkát vállaljanak és viszonylag korán önálló keresettel rendelkezzenek. Az 1970-es évek első felében ugyanakkor számos, a fiatalok családalapítását megkönnyítő egyéb intézkedést is hoztak: például - a Minisztertanács 1040/1973. /X.18./ számú népesedéspolitikai határozata nyomán kibocsátott népesedéspolitikai jogszabályok, a lakásépítések fokozott állami és munkahelyi támogatása stb. Mindezek kedvező kilátásokat nyújtottak a korai családalapításhoz, pontosabban szólva az olyan házasságkötésekhez is, amelyekben a házasságra lépő nő 18 éven aluli kiskorú volt.

A családalapítással kapcsolatos kedvezőbb kilátások és a 18 éven aluli nők házasságkötéseit megnehezítő adminisztratív korlátozások megszűnésének néhány összefüggésére világít rá a 14-17 éves nők házasságkötéseinek és élveszületéseinek 1000 megfelelő korú nőre jutó gyakoriságait szemléltető 8. tábla és VI. ábra.

A rendelkezésre álló adatok az említett mutatók vizsgálatát az 1964 és 1981 közötti időszakra tették lehetővé. Az ábra szemléltetően jelzi, hogy bár a 18 éven aluli nők élveszületési gyakoriságai már az 1970-es évek elejétől emelkedni kezdtek, jelentősebb növekedés csak 1975-ben a Csjt. módosítása, illetve az említett népesedéspolitikai jogszabályok hatályba lépése után következett be. Ugyanakkor az

8. A 14-17 éves nők házasságkötéseinek és élveszületéseinek száma 1964 és 1981 között,
1000 főre

Év	Ezer 14-17 éves nőre jutó			
	házasság- kötések száma	élveszületések száma		
		összesen	házasságon belül	házasságon kívül
1964	23,1	11,4	7,7	3,7
1965	24,0	12,2	7,9	4,3
1966	25,3	13,3	8,7	4,6
1967	25,3	14,0	9,0	5,0
1968	23,9	13,9	8,9	5,0
1969	21,5	13,1	8,2	4,9
1970	22,6	14,0	8,7	5,3
1971	22,8	15,9	9,7	6,2
1972	24,5	17,9	10,8	7,1
1973	24,0	18,6	11,2	7,4
1974	34,5	21,3	13,0	8,3
1975	39,5	24,0	16,5	7,5
1976	39,9	25,9	17,4	8,5
1977	40,7	27,4	19,2	8,2
1978	39,4	27,3	18,8	8,5
1979	37,5	26,7	18,4	8,3
1980	33,4	25,3	17,0	8,3
1981	31,3	23,0	14,9	8,1

Forrás: Lásd 1. tábla.

emelkedés mértéke elmaradt a 18 éven aluli nők házassági hulláma mögött. Míg 1973 és 1974 között házasságkötéseik gyakorisága mintegy 44 százalékkal, élveszületéseik gyakorisága 16 százalékkal emelkedett. 1975 végéig, a két évvel korábbi színvonalhoz viszonyítva az emelkedés mértéke 65, illetve 47 százalékos volt. A legfigyelemre-méltóbb azonban talán az, hogy a legutóbb említett 1975-ös évben a 18 éven aluli nők házasságon kívüli élveszületéseinek emelkedő tendenciája megtört, és abban közel 10 százalékos visszaesés következett be.

Ezekből a tényekből több fontos, további vizsgálatokat érdemlő következtetést vonhatunk le:

1. A 18 éven aluli nők házassági kedvének megnövekedésében elsőrendű hatása volt a házasságkötések megkönnyítésének. A házasságkötések gyakoriságának megnövekedése időrendben megelőzte és mértékében meghaladta a 18 éven aluli nők házasságon belüli élveszületései gyakoriságának megnövekedését.

2. Az említett sorrendi egymásra következés azonban nem jelenti azt, hogy a két jelenség között feltétlenül egyirányú - ok-okozati - kapcsolatot lehet csak feltételezni. A házasságkötések megkönnyítése valószínűleg nemcsak egyszerűen a házasságkötési kedvet növelő tényezőként hathatott, de mint következmény, lehetőségként is szolgálhatott arra, hogy sok 18 éven aluli nő, aki házasságon kívül lett terhes, a terhesség-megszakítás helyett - számolva a családalapítás kedvezőbb kilátásaival is - házasságot kössön és megszüljön gyermekét.

3. A házasságkötések jogi szabályozása és a házasságon kívüli születések alakulása közötti összefüggésre utal a házasságon kívüli élveszületések gyakoriságának az 1970-es évek közepén tapasztalt visszaesése, majd stagnálása. Az ilyen születések egy része - már 18 éven alul is - valószínűleg együttéléses párkapcsolatokból származik. Az együttélések könnyebb legalizálása kimutathatóan hozzájárult ahhoz, hogy a tartós párkapcsolatban élő 18 éven aluli nők egy része gyermekét házasságon belül szülhesse meg.

A 18 éven aluli korban gyakoribbá váló házasságkötések következtében megnőtt az első házasságkötések általános színvonala is, az első házasságkötések átlagos életkora pedig egy év alatt 21,5 évről 21,2 évre csökkent. A kiskorú nők házasságkötéseinek fellendülése által okozott fluktuáció nélkül az első házasságkötések naptári éves arányszámai már 1974-től csökkenni kezdtek volna, amikor a nagylétszámú női kohorszok kezdték túlhaladni a házasságkötések leggyakoribb életkorait.

Az 1974 után bekövetkezett - a korai házasság 1950-es évekbeni színvonalát megismétlő és a nők 20 éves korára 45 százalékos házassági arányt eredményező -

hullámhegy arra figyelmeztet, hogy a magyar népesség el nem hanyagolható részében él még, és kedvező körülmények között felszínre tör a minél korábbi megházasodásra törekvés.

A kiskoru házasságkötések hullámhegyének 1978-ban csökkenőre fordulása részben a korábbi fluktuáció következménye, részben azonban más tényezők is közrejátszanak ebben. Ilyen lehet az adminisztratív intézkedéseket rendszerint követő, az azok által kiváltott pszichikai hatás lassu megszűnése. További vizsgálatot érdemelne az, hogy az 1970-es évek második felében Magyarországot is elérő gazdasági visszaesés, a nukleáris háborúval fenyegető nemzetközi politikai légkör kialakulása közrehatott-e a 18 éven aluli nők házasságkötéseinek jelenleg is tartó csökkenő tendenciájában. Említésre méltónak tartjuk azt a feltételezést is, hogy az elmúlt évtizedben gyakoribbá válhattak a fiatalok között az ún. próbaházasság jellegű együttéléses kapcsolatok. Az ilyen kapcsolatok gyermekvállalásban is jelentkező nagyobb gyakoriságára utal az, hogy a légutóbbi másfél évtized alatt megkétszereződött a házasságon kívül megszült gyermekek aránya. Az 1970-es évek végén már több 14-17 éves nő szülte meg házasságon kívül gyermekét, mint az 1960-as évek közepén házasságon belül.

3. A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek alakulása az 1930 és 1966 között született kohorszokban

A születési kohorszok házasságkötéseinek alakulását rendszerint kettős céllal figyeljük meg. Egyrészt azért, hogy megállapítsuk, miként járultak hozzá az egyes kohorszok egy-egy adott naptári év házasságkötési mozgalmához, vagy más-képpen fogalmazva, mennyiben tudhatók be a naptári éves ún. keresztmetszeti népességre számított mutatókban bekövetkezett változások a házasságkötési mozgalomban résztvevő kohorszok magatartásának.

A naptári éves mutatók ugyanis az életkora és ezzel összefüggésben élet-története szerint heterogén összetételű népesség egy-egy naptári évében megfigyelhető magatartását összegzik. Amikor tehát a naptári éves arányszámok alakulásából következtetéseket vonunk le, akkor következtetéseinket tulajdonképpen arra a feltételezésre alapítjuk, hogy az egymást követő kohorszok élettörténete nem különbözik egymástól, azaz a házasságkötések kor szerinti összetételének és intenzitásának az adott naptári évben tapasztalt sajátosságai a házasságkötési mozgalomban résztvevő születési kohorszok mindegyikét egyformán jellemzik. A naptári éves muta-

tókat tehát úgy kezeljük, mintha azok egyetlen kohorszra vonatkoznának, vagyis egy "fiktív", "hipotétikus" kohorsznak tulajdonítjuk mindazt, amit az egyes kohorszok magatartásában a megfigyelt periódusban tapasztaltunk. Így azután következtetéseink helyessége alapvetően attól függ, hogy az adott keresztmetszeti népesség házassági magatartása mennyire közelíti meg a tényleges kohorszok házassági viszonyait.

/40/

A kohorszok házasságkötéseinek vizsgálata tehát lényegében a naptári éves mutatókból levont következtetések pontosabbá tételét, a naptári éves arányszámok mögött rejlő tényleges tendenciák feltárását segíti.

Ugyanakkor azonban a kohorszok magatartása sem független a naptári éves tendenciáktól. Házassági magatartásuk tulajdonképpen nem más, mint a folytonosan változó demográfiai, társadalmi-gazdasági környezet olyan sajátos tükörképe, amely részben hordozza a környezeti hatásokat, részben pedig vissza is hat arra azzal, hogy alakító módon befolyásolja a népesség családi állapot szerinti összetételét, a családok strukturáját és egyéb demográfiai jellemzőit, valamint közvetve a társadalmi és gazdasági környezet bizonyos sajátosságait /például a házassággal és családdal kapcsolatos társadalmi feladatok, a családalapítás gazdasági következményei, a fogyasztási szerkezet változásai, lakáshelyzet stb./.

A kohorszok magatartásának a naptári évek demográfiai, társadalmi-gazdasági feltételeivel való kölcsönös összefüggései határozzák meg a kohorsz-vizsgálatok másik célját.

Ebben a tanulmányban a kohorszok magatartását elsősorban abból a szempontból vizsgáltuk meg, hogy a már ismertetett demográfiai, társadalmi-gazdasági változások miként tükröződtek vissza a megfigyelt kohorszok 18 éven alul kötött házasságainak alakulásában. /41/

Az 1930 és 1966 között született nők kohorszainak elemzésében részben az 1930 és 1959 között született nők első házasságkötéseiről - un. házassági táblamódszerrel - készült vizsgálat eredményeire támaszkodtunk, részben a legfiatalabb, 1960 és 1966 között született nők vonatkozásában további táblaszámításokat végeztünk. Az előbb említett vizsgálat részletes eredményei az alkalmazott módszerek ismertetésével a KSH Népeleştudományi Kutató Intézet Közleményei című sorozat 54. kötetében már megjelentek. Így az alább elemzett mutatók kiszámításának módszerét csak egészen röviden ismertetjük. /42/

Az 1930-1966-ban született hajadon nők házassági tábláiból származó, a 9. táblán és a VII.A és VII.B ábrán bemutatott "házasságkötések száma" elnevezésű

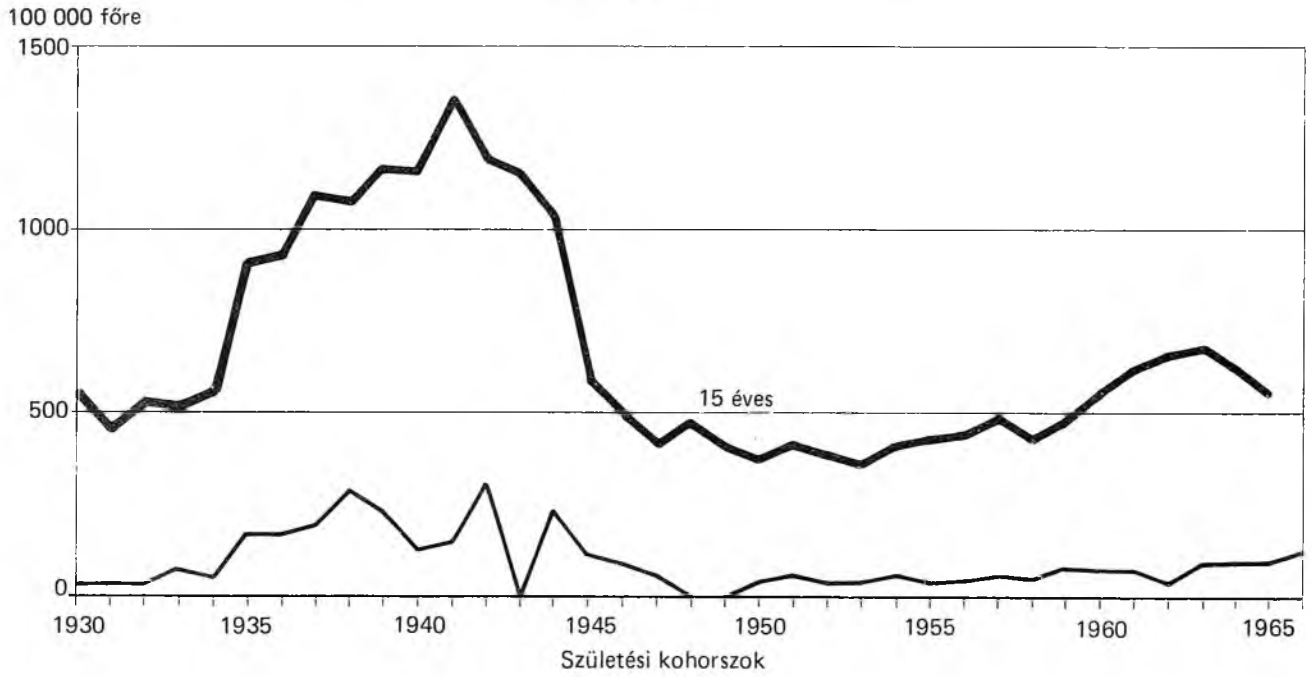
9. A 14-19 éves hajadonok házasságkötéseinek száma
korévek és születési kohorszok szerint,
100 000 főre

Születési kohorszok	14	15	16	17	18	19
	éves hajadonok házasságkötései 100 000 főre					
1930	30	558	2 180	5 302	8 635	12 014
1931	30	455	2 503	5 531	9 884	13 352
1932	30	527	2 484	6 216	11 301	12 830
1933	66	518	2 692	7 747	11 159	13 073
1934	46	541	3 861	7 532	11 184	13 552
1935	167	914	3 829	7 209	11 679	14 338
1936	164	937	3 735	7 587	12 707	14 272
1937	192	1 088	3 767	8 272	12 628	15 283
1938	290	1 077	4 024	8 206	13 869	14 799
1939	234	1 163	4 371	9 206	13 564	14 065
1940	123	1 159	4 885	8 706	13 552	13 923
1941	143	1 347	4 911	8 704	13 503	13 601
1942	310	1 196	4 728	8 364	13 040	12 935
1943	-	1 154	4 462	7 752	12 660	13 552
1944	232	1 034	4 017	6 693	12 930	13 925
1945	111	692	3 469	6 243	13 280	14 472
1946	86	498	3 000	6 240	14 059	14 826
1947	58	414	2 980	6 279	14 785	15 618
1948	-	475	3 012	6 242	15 465	15 489
1949	-	403	3 261	6 627	16 184	15 597
1950	37	376	3 032	6 572	16 092	15 333
1951	51	409	3 089	6 361	14 297	15 713
1952	36	382	2 924	6 017	16 163	14 671
1953	36	360	2 785	5 636	15 786	14 685
1954	59	407	2 673	5 618	16 505	15 045
1955	37	432	2 761	5 442	16 624	15 104
1956	39	440	2 754	6 467	16 368	15 634
1957	59	491	3 328	9 539	14 936	14 989
1958	45	430	4 680	9 171	14 272	14 796
1959	79	483	5 443	9 070	14 182	14 364
1960	72	558	5 465	9 271	13 952	13 753
1961	73	616	5 549	8 997	13 566	13 277
1962	33	653	5 367	8 601	12 817	..
1963	88	673	5 206	7 840	..	..
1964	93	615	4 682	..	..	..
1965	93	555	..	..	..	..
1966	120	..	..	..	..	..

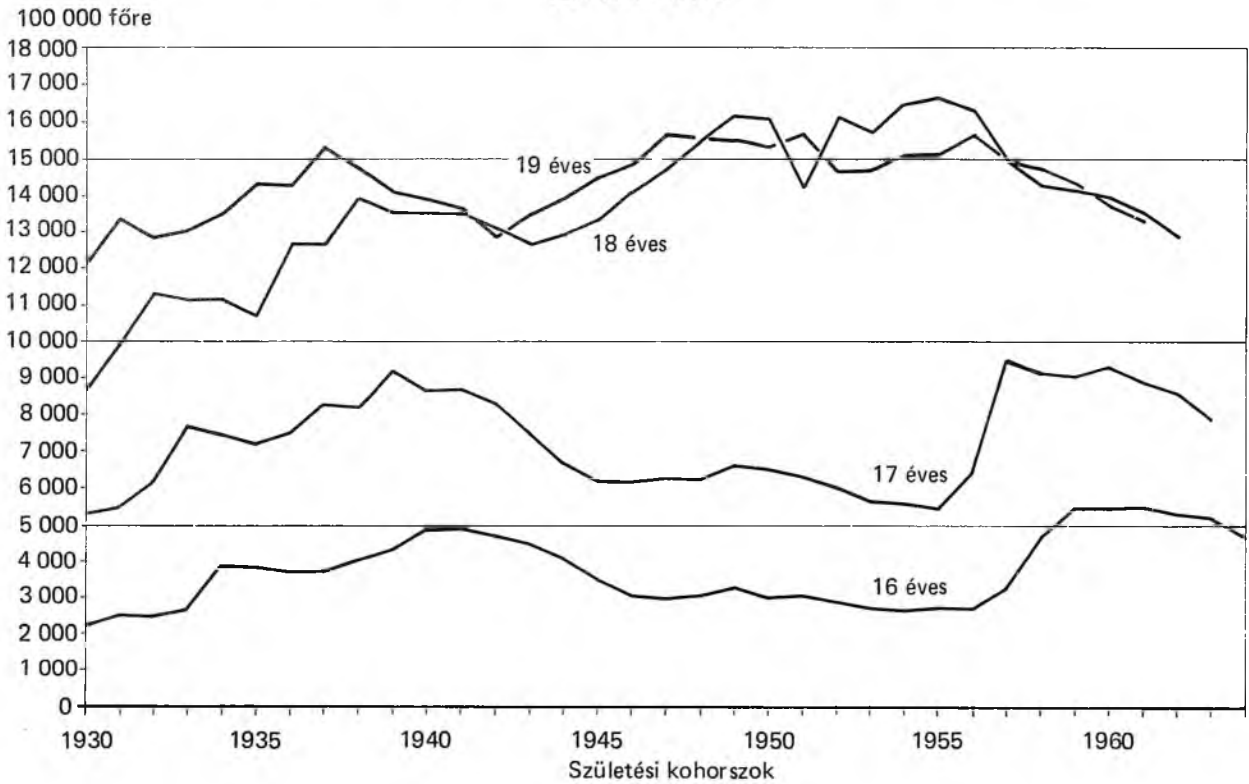
Forrás: Lásd 7. tábla.

VII. A A 14–15 ÉVES HAJADONOK HÁZASSÁGKÖTÉSEINEK SZÁMA
SZÜLETÉSI KOHORSZOK SZERINT
100 000 FŐRE

VII. B A 16–19 ÉVES HAJADONOK HÁZASSÁGKÖTÉSEINEK SZÁMA
SZÜLETÉSI KOHORSZOK SZERINT
100 000 FŐRE

mutató azoknak a nőknek a számát jelenti, akik az adott kohorsz x éves korig hajadon családi állapotban továbbélő népességéből - 100 000 fő 14 éves kort elért táblabeli kezdőnépességre számítva - x és $x+1$ éves születésnapjuk között /például 15 és 16 éves koruk között, röviden 15 éves korukban/ házasságot kötöttek. Ez a mutató jelentésében megfelel a 7. táblán bemutatott un. teljes első házasságkötési arányszámok kiszámításának alapját képező korszecifikus házasságkötési arányszámoknak, természetesen kohorszokra vonatkoztatva.

A 10. tábla és a benne foglalt adatokat szemléltető VIII. ábra a 14 éves kortól egy adott életkor végéig házasságot kötött hajadonok számát mutatja. Ezt a mutatót úgy számítottuk ki, hogy a házassági táblák "házasságkötések száma" elnevezésű - a 9. táblában közölt mutatójának 14, 15 stb. életkorokra vonatkozó értékeit halmozva összeadtuk /kumuláltuk/ és így megkaptuk azok számát, akik 100 000 fő kezdő népességéből egy adott x éves életkor végéig megkötötték első házasságukat. E mutató jelentése kohorszokra vonatkoztatva megfelel a 7. táblában foglalt teljes első házasságkötési arányszámok naptári éves mutatóinak.

A könnyebb áttekinthetőség és az egymást követő kohorszok magatartásában jelentkező eltérések kiemelése céljából a 9. tábla adatait a VII.A és a VII.B ábrán két csoportra bontva szemléltetjük. A különválasztást részben a mutatószámok nagyságrendje is indokolta, ugyanis igen nehéz lett volna egyetlen ábrán szemléltetni a 14-15 évesek és például a 18-19 évesek házasságkötéseinek 100 000 főre jutó számát. Másrészt viszont éppen a 14-15 évesek voltak azok, akiknek a házasságkötéseit a törvény az egész II. világháború óta eltelt időszakban mindvégig engedélyhez kötötte.

Lényegében változatlanak tekinthető gyámhatósági gyakorlat mellett éppen ezért meglepő, hogy a 14 évesek - egyébként is legalacsonyabb arányu - házasságaitól eltekintve, akiknek házasságkötései az 1943-1944-ben születettek kohorszától kezdve a tankötelezettség korhatárának felemelésével radikálisan visszaestek és szinte véletlenszerűvé váltak, a 15 évesek házasságkötéseinek kohorszonszintű alakulása az idősebbekéhez hasonló tendenciát követ.

A II. világháborút követő házassági hullám egyszerre érte el mindazokat a kohorszokat, amelyek 1950-ben töltötték be 14-19-ik életévüket. Az 1931 és 1935 között született kohorszokat jellemző feltűnő egybeesés a 18 éven aluli és felüli korévekben az 1950. évi 18. tvr. hatását jelzi, amely megszüntette a hadkötelesek házasságához szükséges katonai engedélyt. Ez mindegyik kohorszónál a házasságkötések előrehozását eredményezte, úgy, hogy az 1952. évi Csjt. hatályba lépése - az akkor

legfiatalabb 14-15 éves 1937-1938-ban született nők kivételével - már nem váltott ki különösebb hatást. Az 1950-es években házasodott kohorszok 18 éven alul kötött házasságaik maximális gyakoriságát csak néhány évvel később, 1956-ra érték el. Ezekben az években, egészen az 1939-1941-ben született nők kohorszáig a 18 éven aluli házasságok egyre gyakoribbá válását figyelhetjük meg.

Az 1950-es évtizedre nemcsak a házasságkötések 18 éven aluli életkorokra történő előrehozása volt a jellemző, de az adatokból úgy tűnik, hogy a korábban is már említett társadalmi folyamatok - a munkanélküliség felszámolásával járó nagyobb létbiztonság, a fiatal mezőgazdasági fizikai foglalkozású férfiak nagyarányú társadalmi mobilitását kísérő megnövekedett házasságkötési kedv - az említett női kohorszokban korévről-korévre jelentős házasságkötési többletet eredményeztek. A fellendülés a 20 éven aluli nők minden korosztályát érintette és a megkötött házasságok többlete következtében tíz kohorsz alatt - az 1930-ban született nőktől az 1939-ben születettekig - a 17 éves koruk végéig megházasodó nők aránya 8,1-ről 15,0 százalékra, több mint egyötödével, a 19 éves koruk végéig megházasodottak aránya pedig 28,7-ről 42,4 százalékra - közel 50 százalékkal - emelkedett. /VIII. ábra./

Az 1930-as években született nők házasságkötési életkorát jellemző általános fiatalodás meghatározó szerepet játszott a II. világháború utáni házasságkötési mozgalom általános vonásainak kialakulásában. Az 1950-es években az első házasságkötések fiktív kohorszokra számított befejezett arányát mutató teljes első házasságkötési arányszámok értéke mindvégig meghaladta az egységet /ismeretes, hogy ez tényleges kohorszokban lehetetlen/, aminek leglényegesebb összetevője a házasságkötések korösszetételének jelentős - a legfiatalabb életkorok irányába történő - átrendeződése volt.

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek nagy fellendülése az 1942-es kohorsszal lezárult, bár a 14-17 évesek naptári éves arányszámai a lassan lefutó fluktuáció miatt még egy ideig stagháltak. A házasságkötési mozgalom 1960-as évek elejét jellemző általános visszaesése az 1943-1944-ben született nőket 18-19 éves, az 1945-1948-ban születetteket pedig 14-17 éves korukban érte el. A házasodásaik leggyakoribb életkoraiban levő, az 1956-1957-es külföldre távozások miatt kisebb létszámú férfi kohorszok jelenléte elmélyítette azt a visszaesést, ami a legfiatalabb kohorszokban az 1960-as oktatási reformmal összefüggésben egyébként is bekövetkezett volna.

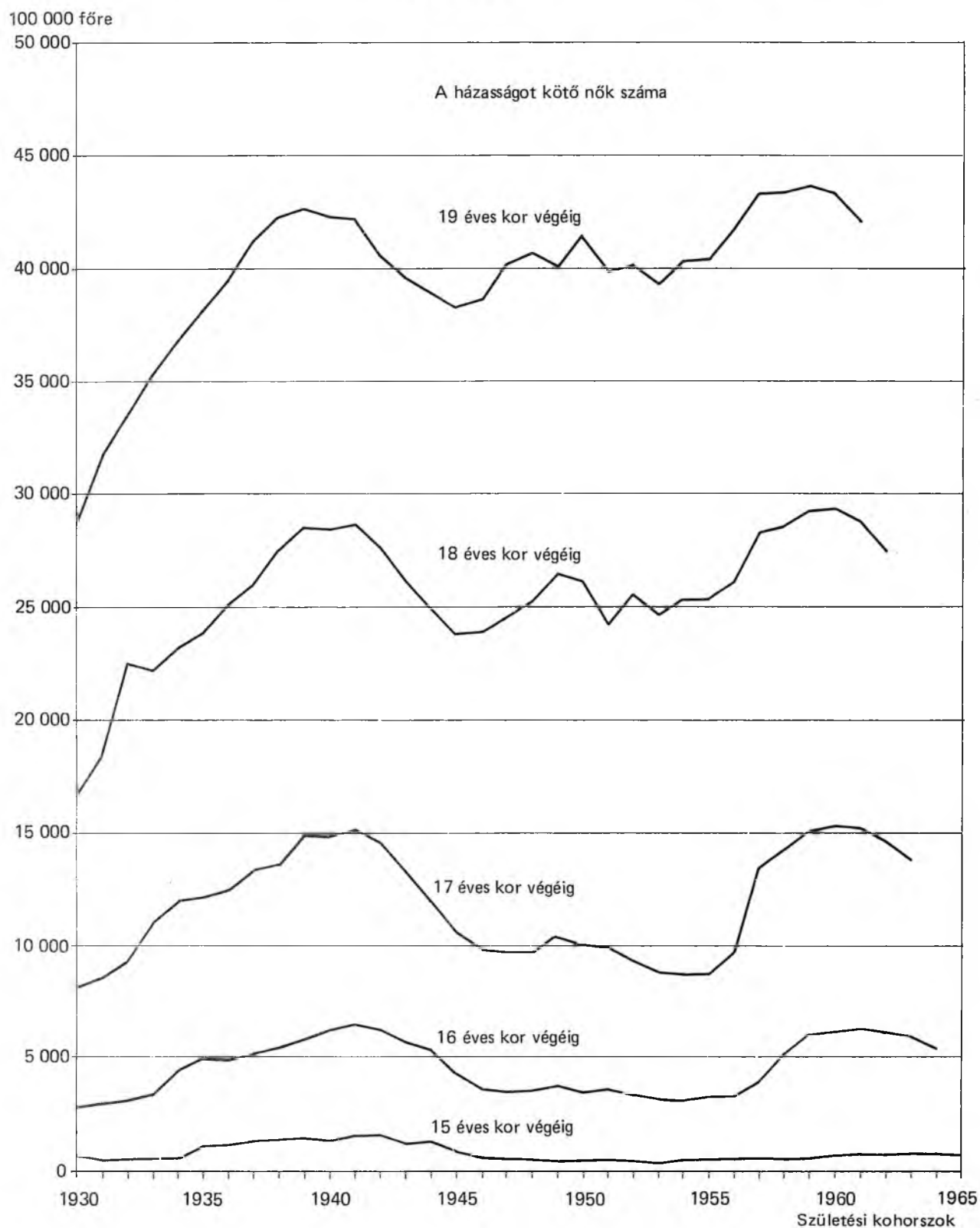
A 14-15 éves nők házasságkötéseit érintő tankötelezettségi korhatár felemelése a leglátványosabb változást a 15 éveseknél idézte elő: négy kohorsz távolságában - az 1944-ben születettektől az 1947-ben születettekig - a 15 éves korban meg-

10. 14 éves kortól adott életkor végéig házasságot kötött
hajadonok kumulált száma születési kohorszok szerint,
100 000 főre

Születési kohorszok	A hajadonok házasságkötéseinek kumulált száma					
	14	15	16	17	18	19
	éves kor végéig, 100 000 főre					
1930	30	588	2 768	8 070	16 705	28 719
1931	30	485	2 988	8 519	18 403	31 755
1932	30	557	3 041	9 257	20 558	33 388
1933	66	584	3 276	11 023	22 182	35 255
1934	46	587	4 448	11 980	23 164	36 716
1935	167	1 087	4 910	12 119	23 798	38 136
1936	164	1 101	4 836	12 423	25 130	39 402
1937	192	1 280	5 047	13 319	25 947	41 230
1938	290	1 367	5 391	13 597	27 466	42 262
1939	234	1 397	5 768	14 974	28 538	42 603
1940	123	1 282	6 167	14 873	28 425	42 348
1941	143	1 490	6 401	15 105	28 608	42 209
1942	310	1 506	6 234	14 598	27 638	40 573
1943	-	1 154	5 616	13 368	26 028	39 580
1944	232	1 266	5 283	11 976	24 906	38 831
1945	111	803	4 272	10 515	23 795	38 267
1946	81	579	3 579	9 819	23 878	38 704
1947	58	472	3 452	9 731	24 516	40 134
1948	-	475	3 487	9 729	25 194	40 683
1949	-	403	3 664	10 291	26 475	42 072
1950	37	413	3 445	10 017	26 109	41 442
1951	51	460	3 549	9 910	24 207	39 920
1952	36	418	3 342	9 359	25 522	40 193
1953	36	396	3 181	8 817	24 603	39 288
1954	59	466	3 139	8 757	25 262	40 307
1955	37	469	3 230	8 672	25 296	40 400
1956	39	479	3 233	9 700	26 068	41 702
1957	59	550	3 878	13 417	28 353	43 342
1958	45	475	5 155	14 326	28 598	43 394
1959	79	562	6 005	15 075	29 257	43 621
1960	72	630	6 095	15 366	29 318	43 270
1961	73	689	6 238	15 235	28 801	42 078
1962	33	686	6 053	14 654	27 471	..
1963	88	761	5 967	13 807	..	..
1964	93	708	5 390	..	..	..
1965	93	648	..	..	..	..
1966	120	..	..	..	..	..

Forrás: Lásd 7. tábla.

VIII. 14 ÉVES KORTÓL ADOTT ÉLETKOR VÉGÉIG HÁZASSÁGOT KÖTÖTT
HAJADONOK KUMULÁLT SZÁMA SZÜLETÉSI KOHORSZOK SZERINT
100 000 FŐRE

házasodó nők 100 000 főre jutó száma 1934-ről 414-re, 60 százalékkal, a 15 éves koruk végéig megházasodó nők aránya pedig 63 százalékkal esett vissza.

Az 1960-as években az 1944 után született kohorszok mindegyike 16-17 éves korról a házasságkötések jelentős részét 18-19 éves korra halasztotta. Az 1960-as évek közepén mutatkozó kisebb fellendülés ellenére, amely a nemek arányának kedvezőbbre fordulását jelzi, jól leolvasható az, hogy a nők továbbtanulását szorgalmazó oktatáspolitikai és annak gyakorlati megvalósítása, a 18 éven aluli nők a korábbiakhoz mérten összehasonlíthatatlanul nagyobb részesedése a középfokú oktatás különböző formáiban és az ahhoz kapcsolódó társadalmi átrétegződés együttesen jelentős visszatartó erővé vált a túl korai házasságkötésekkel szemben. Az adatok azt is bizonyítják, hogy a 15, 16, 17 éves korban elhalasztott házasságok megkötésére rövidesen, még a 20. életév betöltése előtt sor került. Az 1940-es évek végén született kohorszokban a 20 éves korig megkötött házasságok aránya az egy évtizeddel korábban született és az 1950-es évek elején házasodni kezdő kohorszokéhoz hasonló magasságot - 40-42 százalékat - ért el, és ez a 20 éven aluli házasságok összességét tekintve eliminálta azokat a különbségeket, amelyek az 1950-es és az 1960-as években házasodott kohorszokat a 17 éves kor végéig megkötött házasságok arányában jellemezte.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az 1960-as években a házasodási korba lépő születési kohorszok tartósan megváltozott magatartásának lehettünk tanúi. Tévedés lenne természetesen az előbb említett tendenciákból arra következtetni, hogy Magyarországon a korai házasodások az 1960-as évek végén megszűnőben voltak. Még a legnagyobb visszaesést mutató, az 1950-es évek első felében született kohorszokban sem csökkent 8-9 százalékos alá azoknak a nőknek az aránya, akik 17 éves koruk végéig megkötötték első házasságukat. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a nők számára biztosított új perspektívák minden bizonnyal kedvezően hatottak a túl korai házasságok további terjedésével szemben.

A korai házasságok megszűnéséről azért sem beszélhetünk, mert az 1970-es évek elejét jellemző minimumot az 1955-ben született kohorsz házasodási korba lépésével ismét enyhe emelkedés követte. Ennek oka lehetett többek között az is, hogy a nagy létszámú, néhány évvel idősebb férfi kohorszok jelenléte a "házassági piacon" kedvezőbb házasságkötési esélyeket biztosított a házasodási korba lépő - fokozatosan egyre kisebb létszámú - nők kohorszai számára.

A korai házasodás iránti igények fennmaradását hangsúlyozottan támasztja alá az 1974. évi I. törvény által kiváltott házasodási hullám is.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a törvény önmagában csupán a lehetőséget teremtette

meg a házasságkötési korhatár leszállításával. Azt, hogy a 16-17 éves nők nem elhanyagolható része élt is ezzel a lehetőséggel, annak okait már a naptári éves mutatókkal kapcsolatban megkíséreltük felvázolni. Érdekes azt is megemlíteni, hogy a Csjt. kifejezett rendelkezése ellenére, amely a gyámhatóságok számára kötelező erővel előírta a 14-15 éves korban házasodni kívánó nők esetében a házasságkötés indokoltságának vizsgálatát, a 15 éves nők házasságkötései 1974 után ugyancsak gyakoribbá váltak. 1978-ban 100 000 nőre az 1963-ban születettek esetében 673 házasságkötés jutott, míg az 1958-as kohorszban, amelynek tagjai 1973-ban töltötték be 15. életévüket, mindössze 430. A kisebb létszámot jellemző házasságkötési esély-növekedésen kívül itt gondolhatunk arra is, hogy az 1970-es évek eleje óta többen fejezik be az általános iskola 8 osztályát 15 éves koruk elérése előtt. Arányuk 1973 és 1978 között 87,8-ról 89,6 százalékra, mintegy 2 százalékkal nőtt. Lehetséges, hogy közülük több nő nyújtott be házasságkötési kérelmet a gyámhatóságokhoz, mint a korábbi években. /43/ Így a törvény azt a célját, hogy visszaszorítsa a fiatalon kötött házasságok arányát, nem érte el.

Az 1970-es évek közepének házasodási hulláma leginkább az 1957 és 1961 között született nőket érintette. Az 1974-ben a 17. életévüket betöltött, 1957-ben született nők közül az előző - egy évvel idősebb - kohorszhoz viszonyítva másfélszer többen kötöttek házasságot 17 éves koruk végéig. Az 1958-as kohorsztól, amely 1974-ben töltötte be 16. életévét, az 1961-es kohorszig évről-évre fokozatosan nőtt a 16 éves korban megházasodók aránya is.

A legfigyelemre méltóbb az, hogy a 16 éves korban elért magasabb házasodási aránnyal egyidejűleg az érintett kohorszokon belül csökkent a 17 éves korban, illetve a 17 éves korban kötött házasságok gyakoribbá válásával egyidejűleg csökkent a 18-19 éves korban kötött házasságok gyakorisága. Ez annyit jelent, hogy a 14-17 évesek házasodási hullámának egy része valójában a későbbi életkorokra tervezett házasságkötések egy-két éves előrehozásából származott. A házasodási hullám másik része minden bizonnyal a korábbi színvonal mellett is realizált házasságkötésekből adódott.

Az a tény, hogy az 1980-as évek elejének fiatal /24 év körüli/ kohorszaiban a nők 14-15 százaléka 17 éves korának végéig megházasodott és az 1950-es évek színvonalához hasonló házas arányokat ért el, több szempontból elgondolkodtató. Különösen pedig azért, mert az 1970-es években a 14-17 évesek házasodási hulláma mögött már egészen más társadalmi-gazdasági viszonyok álltak, mint az 1950-es években.

Amint a naptári éves mutatókból láttuk, az 1970-es évek második felében - különösen 1978 óta - a 18 éven aluli nők házasodási hullámának levonulása ész-

lelhető. A kohorszok magatartása jelzi, hogy itt nem pusztán a fluktuáció megszűnéséről van szó, ugyanis nemcsak a 18 éven aluliak között, hanem a magasabb életkorokban is a házasságkötések elhalasztása figyelhető meg, ami a házasságkötési mozgalom általános színvonalának visszaesésével jár. A rendelkezésre álló adatok alapján igen nehéz választ adni arra a kérdésre, hogy a házasságkötések elhalasztása a 18 éven felüli életkorokra a kiskorú nők végleges magatartásváltozását jelent-e, vagy olyan átmeneti állapotot tükröz, ami elsősorban az említett társadalmi-gazdasági és politikai folyamatokkal van összefüggésben. Ez utóbbi esetben - amennyiben a jelenlegi jogszabályi keretek fennmaradnának -, a kiskorú nők házasságkötéseit jelenleg jellemző csökkenő tendenciát a jövőben házasságkötési korba lépő kohorszoknál ismét fellendülés váltaná fel.

III. A 18 ÉVEN ALULI NŐKKEL HÁZASSÁGOT KÖTŐ FÉRFIAK ARÁNYA ÉS ÁTLAGOS ÉLETKORA

A 18 éven aluli nők házasságkötéseinek megítélésénél - az ilyen házasságok anyagi megalapozottsága, megfontoltsága és várható kilátásai szempontjából - alapvető annak a megállapítása, hogy milyen koru férfiakkal házasodnak össze a házassági koruk legelején álló fiatal nők. Amennyiben ugyanis a vőlegény olyan korú, hogy már nemcsak a katona idejét töltötte le, de valamilyen foglalkozásban szerzett szakképzettsége alapján képes olyan anyagi körülményeket is teremteni, amelyek reális kiindulást jelenthetnek a családalapításhoz, a vőlegény magasabb életkora ellen-súlyozhatja a nő alacsony életkorából származó hátrányokat és csökkentheti az ilyen házasságok kiskoru jellegét. /44/

Magyarországon a gyámhatósági engedéllyel házasságot kötő 18 éven aluli férfiak száma és aránya rendkívül alacsony, évente az összes férfiak házasságkötéseinek számához viszonyítva 0,2-0,3 százalék, körülbelül 150-200 fő. A kiskoru házasságot kötő férfiak döntő többsége a 17 évesek közül kerül ki. 14 éves korban a férfiaknál már az 1960-as évek eleje óta egyáltalán nem, 15 éves korban is csak néhány naptári évben fordult elő házasságkötés. Ily módon az olyan házasságok, amelyekben mindkét fél 18 éven aluli, meglehetősen ritkák.

A különböző koru, 18 éven aluli nőkkel összeházasodó férfiak arányát és átlagos életkorát a férfiak teljes házasságkötési arányszámai alapján határoztuk meg, hogy ezzel kiküszöböljük a különböző koru férfiak létszámából adódó torzításokat. A 14, 15, 16 és 17 éves nőkkel házasságot kötő férfiak teljes házasságkötési arányszámai azt mutatják meg, hogy 1, 10, 100 stb. férfira élete folyamán hány 14, 15, 16 és 17 éves nővel kötött házasság jutna, ha életük folyamán olyan gyakorisággal házasodnának össze az ilyen koru nőkkel, mint az adott naptári évben a 15 éves és idősebb férfiak tették.

A férfiak teljes házasságkötési arányszámait a 11. tábla és a IX. ábra mutatja. A rendelkezésre álló adatok mintegy két évtizedes visszatekintést tettek lehetővé.

A 18 éven aluli nőkkel házasságot kötő férfiak teljes első házasságkötési arányszámai természetesen a 14-17 éves nők házasságkötési gyakoriságának függvényében alakultak. Közülük a legkevesebben - 1981-ben például 0,6 százalékuk - 14-15

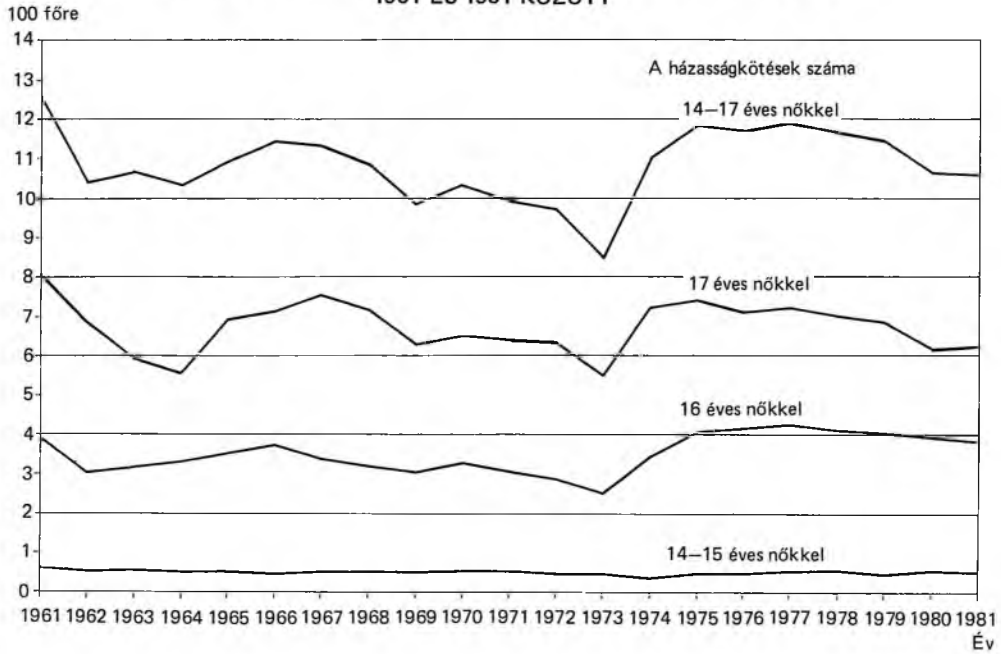
11. A 14-17 éves nőkkel házasságot kötő férfiak teljes házasságkötési arányszámainak alakulása, 1961 és 1981 között³

Év	100 férfira jutó				Összesen
	14	15	16	17	
	éves nőkkel kötött házasságok átlagos száma				
1961	0,045	0,561	3,910	8,088	12,604
1962	0,050	0,432	3,052	6,872	10,406
1963	0,023	0,519	3,181	5,961	9,684
1964	0,046	0,456	3,273	6,579	10,354
1965	0,043	0,472	3,484	6,955	10,954
1966	0,054	0,465	3,732	7,197	11,448
1967	0,042	0,410	3,390	7,542	11,384
1968	0,061	0,415	3,201	7,201	10,878
1969	0,053	0,432	3,056	6,339	9,880
1970	0,048	0,492	3,280	6,541	10,361
1971	0,036	0,480	3,056	6,400	9,972
1972	0,047	0,410	2,909	6,392	9,758
1973	0,048	0,402	2,541	5,528	8,519
1974	0,046	0,343	3,431	7,236	11,056
1975	0,054	0,393	4,020	7,442	11,909
1976	0,032	0,432	4,143	7,156	11,763
1977	0,044	0,447	4,241	7,241	11,943
1978	0,078	0,510	4,109	7,030	11,727
1979	0,072	0,477	4,024	6,926	11,499
1980	0,093	0,474	3,961	6,205	10,733
1981	0,075	0,500	3,815	6,230	10,620

³ Ezek az arányszámok azt mutatják meg, hogy 1, 10, 100 stb. férfira élete folyamán hány 14, 15, 16, 17 éves nővel kötött házasság jutna, ha életük folyamán olyan gyakorisággal házasodnának össze az említett korú nőkkel, mint az adott naptári évben a 15 éves és idősebb férfiak tették.

Forrás: A számításokhoz felhasznált alapadatok a Demográfiai Évkönyv 1961-1981. évfolyamaiból származnak.

IX. A 14–17 ÉVES NŐKKEL HÁZASSÁGOT KÖTŐ FÉRFIAK
TELJES HÁZASSÁGKÖTÉSI ARÁNYSZÁMAINAK ALAKULÁSA
1961 ÉS 1981 KÖZÖTT

éves nőekkel házasodtak össze. A 16 éves nőekkel összeházasodó férfiak aránya az elmúlt húsz évben 2,5 és 4,2 százalék között, a 17 éves nőekkel házasságot kötő férfiaké pedig 5,5 és 8,1 százalék között változott. Az 1970-es években elsősorban a 16 éves nőekkel kötött házasságok aránya nőtt meg radikálisan: 1974-ben a 16 éves nőt választó férfiak aránya 35 százalékkal, a 17 éves nőt választó férfiak aránya pedig 31 százalékkal emelkedett meg. 1977-ig a férfiak egyre nagyobb hányada választott 16 éves nőt házas társul, ugyanakkor a 17 éves nőekkel házasodó férfiak aránya csökkenésbe fordult.

A teljes házasságkötési arányszámok alapját képező korszpecifikus arányszámok felhasználásával kiszámítottuk a 14, 15, 16 és 17 éves nőekkel házasságot kötő férfiak átlagos életkorát is. /12. tábla és X. ábra./ Ahhoz, hogy az ilyen korú nőekkel összeházasodó férfiak korviszonyait megfelelően értékelni tudjuk, bemutatjuk a 15 éves és idősebb nőekkel házasságot kötő összes, illetve nőtlen férfiak átlagos házasságkötési életkorát is.

Amint az adatokból kitűnik, annak ellenére, hogy a 18 éven aluli nőekkel összeházasodó férfiak között a házasságkötést megelőző családi állapot szerint nem tettünk megkülönböztetést - erre vonatkozó adatok ugyanis nem álltak rendelkezésünkre -, házasságkötéseik átlagos életkora alapján feltételezhetjük, hogy esetük-

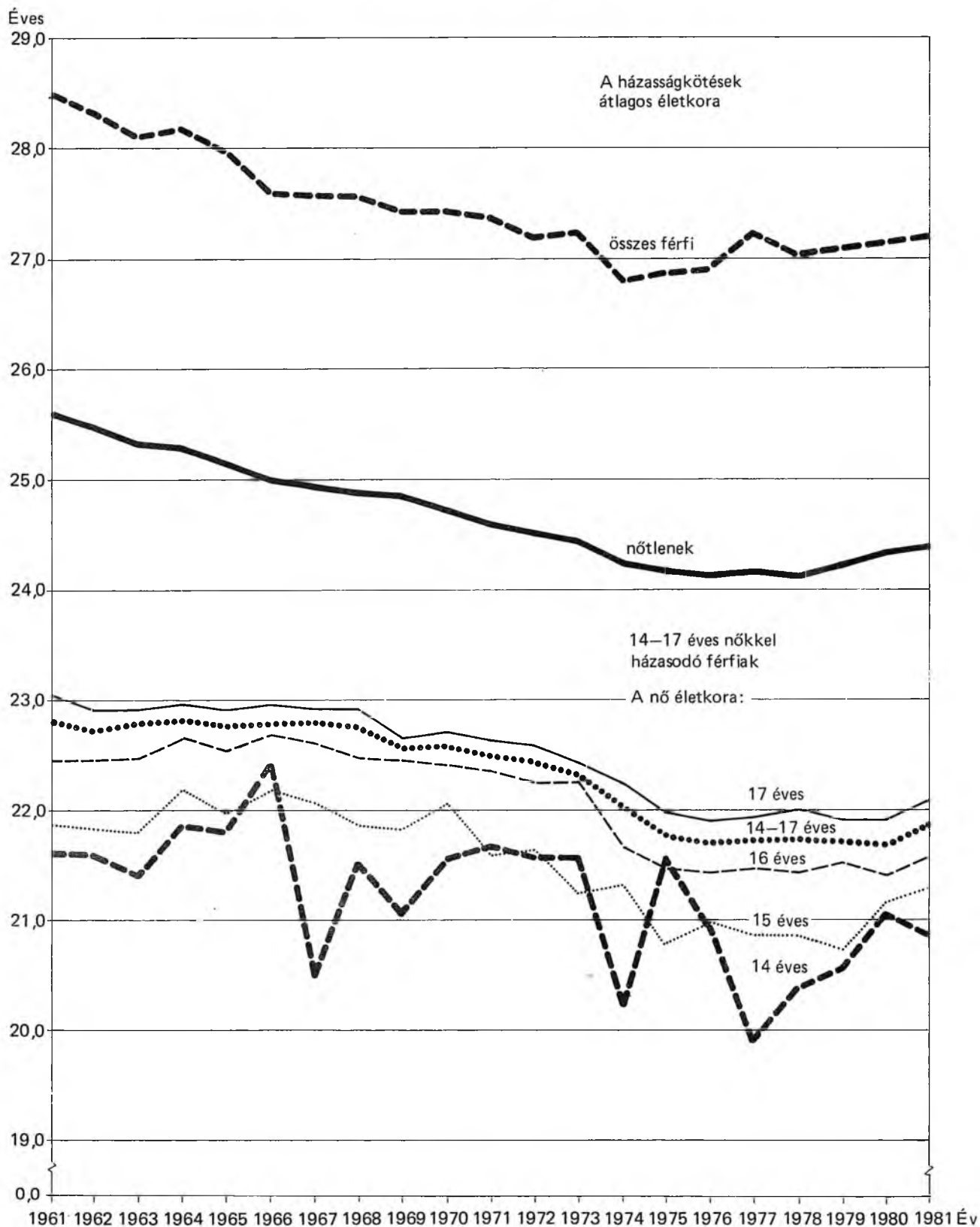
12. A házasságkötések átlagos életkorának alakulása a férfiak kiemelt csoportjaiban, 1961 és 1981 között

Év	Az összes férfi	A nőtlenek	14	15	16	17	14-17 éves nőkkel összesen
			éves nőekkel				
átlagos házasságkötési életkora			házasságot kötő férfiak átlagos életkora				
1961	28,52	25,61	21,61	21,87	22,45	23,05	22,80
1962	28,33	25,47	21,60	21,84	22,45	22,91	22,73
1963	28,10	25,32	21,41	21,81	22,46	22,91	22,79
1964	28,17	25,27	21,85	22,18	22,65	22,96	22,82
1965	27,96	25,14	21,80	21,98	22,56	22,91	22,76
1966	27,59	24,97	22,41	22,17	22,69	22,97	22,78
1967	27,57	24,94	20,48	22,07	22,61	22,92	22,79
1968	27,55	24,86	21,52	21,82	22,48	22,92	22,75
1969	27,44	24,85	21,08	21,83	22,45	22,65	22,55
1970	27,44	24,71	21,56	22,05	22,41	22,70	22,57
1971	27,37	24,58	21,67	21,59	22,35	22,63	22,49
1972	27,20	24,50	21,57	21,64	22,25	22,58	22,43
1973	27,24	24,45	21,54	21,24	22,25	22,44	22,32
1974	26,79	24,22	20,22	21,32	21,65	22,24	22,02
1975	26,86	24,16	21,57	20,78	21,47	21,98	21,77
1976	26,90	24,12	20,94	20,96	21,43	21,90	21,70
1977	27,22	24,16	19,89	20,86	21,47	21,94	21,73
1978	27,03	24,12	20,38	20,85	21,43	22,00	21,74
1979	27,09	24,23	20,56	20,74	21,53	21,91	21,72
1980	27,14	24,33	21,06	21,16	21,41	21,92	21,69
1981	27,20	24,38	20,84	21,30	21,58	22,09	21,86

Megjegyzés: A házasságot kötő férfiak fenti csoportjainak átlagos házasságkötési életkorát a házasságkötések korspecifikus arányszámai alapján számítottuk ki. Ezzel kiküszöböltük a házasságra lépő férfiak korösszetételéből származó torzításokat.

Forrás: Lásd 11. tábla.

X. A HÁZASSÁGKÖTÉSEK ÁTLAGOS ÉLETKORÁNAK ALAKULÁSA A FÉRFIAK KIEMELT CSOPORTJAIBAN 1961 ÉS 1981 KÖZÖTT

ben tulnyomórészt első házasságkötésekről van szó. Míg az összes házasságra lépő férfiak átlagos életkora husz év távlatában 28,5-ről 27,2 évre, a nőtleneké 25,6-ról 24,4 évre csökkent, addig a 18 éven aluli nőkkel házasságot kötő férfiaké 22,8-ról 21,9 évre változott. Átlagos házasságkötési életkoruk az 1960-as évek elején 5,7, illetve 2,8 évvel volt alacsonyabb, mint a házasságot kötő összes, illetve nőtlen férfiaké. 1981-re az eltérés némileg mérséklődött - 5,3, illetve 2,5 évre - a közeledés azonban a házasságot kötő férfiak említett csoportjai között nem volt számottevő.

A 18 éven aluli nők életkora szerint megkülönböztetve a velük házasságra lépő férfiak csoportjait, szembetűnő a 14 és 15 éves nőkkel házasságra lépő férfiak rendkívül alacsony átlagos életkora. Míg az 1960-as évek elején a vőlegények átlagos életkora a 14 éves nők esetében közel 8 évvel, a 15 éveseknél 7 évvel haladta meg a menyasszony életkorát, a korkülönbség az 1970-es évekre a 14 éveseknél 6-7 évre, a 15 éveseknél 6 évre csökkent. Meg kell azonban jegyezni, hogy a 14-15 éves korban házasságra lépő nők alacsony száma az ilyen házasságkötéseket szinte véletlenszerűvé teszi, s ezt a velük házasságra lépő férfiak átlagos életkora is tükrözi. Ez magyarázza átlagos házasságkötési életkoruk meglehetősen nagy ingadozását az elmúlt évtizedekben.

Több szabályszerűség található a 16-17 éves nőkkel házasságra lépő férfiak átlagos házasságkötési életkorában. A korösszetételüket jellemző fő tendencia a jelentős fiatalodás, ami különösen az 1974. évi I. törvény hatálybalépése után vált feltűnővé. Míg két évtizeddel ezelőtt a 16 és a 17 éves nők vőlegényei átlagosan 6 évvel voltak idősebbek menyasszonyuknál, az 1970-es évek közepén már csak 5, illetve 5 és fél évvel.

A menyasszonyok és a vőlegények korösszetételére vonatkozó adatok lényegében alátámasztják a korábbi vizsgálatok eredményeit, miszerint minél fiatalabb a menyasszony, annál nagyobb a korkülönbség a házastársak között. /45/ Ez a korkülönbség azonban még a legidősebb 17 éveseknél is magasnak tekinthető. Magyarországon ugyanis az először házasságra lépő 15 éves és idősebb nők és 15 éves és idősebb férfiak közötti átlagos korkülönbség a legutóbbi tíz évben sohasem haladta meg a három évet. /46/

Figyelemre méltó, hogy csak a 17 éves nőkkel összeházasodó férfiak 22 év körül mozgó átlagos életkora haladja meg az összes 18 éven aluli nővel összeházasodó férfiak átlagos életkorát. E házasságok korösszetétele jelentősen különbözik a három fiatalabb korévhez tartozó nők házasságkötéseitől, és ebből a szempontból lehetséges, hogy jobb kilátásokat nyújtanak a házasság megalapozottsága és tartóssága te-

kintetében.

A 16 éves, de főként a 14 és a 15 éves nők házasságkötései már sokkal több problémát vetnek fel. A menyasszony és a vőlegény életkora közötti nagy különbség sem fedheti el, hogy a házasodási kor legelején álló nőkkel összeházasodó férfiak jelentős része - figyelembe véve az átlagos életkor körüli szóródást is - valószínűleg 20-21 évesnél fiatalabb volt a házasságkötéskor. /47/

A 14, 15 és 16 éves nők házasságai - és feltehetőleg a 17 éves nők egy részének házasságai is - a férjek fiatal életkora miatt, részben az anyagi megalapozás hiánya, részben a katonai szolgálat házasságkötés utáni letöltésével összefüggésben, már az induláskor olyan megpróbáltatásoknak vannak kitéve, amelyek alapvetően veszélyeztetik a megkötött házasságok stabilitását.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elmúlt évtizedek magyar házasságkötési mozgalmának egyik legjellemzőbb sajátossága az volt, hogy a II. világháború előtti helyzethez viszonyítva mindkét nemnél megnövekedett a fiatalon házasságra lépők aránya. A házasságkötések leggyakoribb - az ún. modális - életkorában bekövetkezett változásokat figyelembe véve, azt mondhatjuk, hogy a magyar népesség széles rétegei jelenleg a házasságra legalkalmasabb életkornak a férfiaknál a 22. életév, a nőknél a 19. életév körüli életkorokat tekintik. Természetesen az, hogy az említett életkorok eléréséig valaki minden tekintetben alkalmassá válik-e a házasságra, egyéni szinten számos, nem-demográfiai tényező függvénye. A házasságkötési mozgalom szintjén mérve azonban a házasságkötések leggyakoribb életkorai - azon túl, hogy azokban a népességben élő hagyományok, a fiatalok oktatásban való részvétele és gazdasági önállósulásának lehetőségei stb. is szerepet játszanak - feltehetőleg az "ideális", a házasságok tartósága szempontjából a legalkalmasabbnak tűnő életkorra vonatkozó társadalmi vélekedést is tükrözik.

Házasságkötések természetesen a modális életkoron innen és túl is jelentős számban előfordulnak, mint ahogy azt a házasságkötések átlagos életkora is jelzi. Míg azonban az idősebb életkorokban kötött házasságokat a társadalmi ítélet - a termékenységre gyakorolt kedvezőtlenebb kilátásaitól eltekintve - rendszerint nem tekinti károsnak, addig a modális életkoron alul kötött házasságokkal kapcsolatban gyakrabban merül fel az azokból származó különböző - főként társadalmi, gazdasági - hátrányok említése, annak ellenére, hogy mint a Bevezetésben említettük, azt az érintettek - házasulók és szülők egyaránt - rendszerint előnyösnek tartják. Az ilyen korai, sőt bizonyos életkorokban túl korainak tekintett házasságkötések társadalmi elismerésének kivételes jellegét emeli ki a jogszabály is, amikor meghatározza azokat a korhatárokat, amelyek között csak külön eljárás alapján, a jogszabályba foglalt különleges feltételek megléte esetén, gyámhatósági engedéllyel köthető meg a házasság.

Mint láttuk, a magyar jog 1952-től 1974-ig a 18. életév betöltése előtt mindkét nemnél legkorábban 12 éves kortól, 1974-től a nőknél 14 és 16 éves kor között, a férfiaknál pedig 16 és 18 éves kor között ismerte el engedélyhez kötött kivételképpen a polgári jog szabályai szerint kiskorúaknak minősülő nők és férfiak

házasságkötéseit. Mégis, miként azt a kiskorú nők házasságkötéseinek főbb demográfiai jellemzőit szemléltető idősoraink mutatják, az elmúlt évtizedekben - az eddigi legutolsó, a 16 és 17 éves nők házasságkötéseit egységesen megengedő jogszabályi rendezést megelőzően is - a 18 éven alul kötött házasságok változó színvonalon ugyan, de mindvégig figyelemre méltó szerepet töltöttek be a házasságkötési mozgalom alakulásában.

Bár a rendelkezésre álló népmozgalmi adatok nem teszik lehetővé a 18 éven aluli nők házasságkötéseinek a szélesebb értelemben vett társadalmi-demográfiai elemzését, mégis úgy véljük, néhány gondolatot érdemes megemlíteni.

Az a tény, hogy az 1960-as években kialakult, tartósan ígérkező trend a 16 és a 17 éves nők házasságkötéseire vonatkozó adminisztratív akadályok megszüntetését követően egy csapásra emelkedésbe fordult és az 1950-es évek színvonalát megismétlő házassági hullámot eredményezett, önmagában is több, megfontolásra érdemes körülményre hívja fel a figyelmet.

1. Akár a naptári évek, akár a megfigyelt születési kohorszok házassági magatartását vizsgáljuk, egyértelműen kitűnik, hogy a kiskorú nők házassági kedve viszonylag érzékeny a társadalmi-gazdasági környezet változásaira.

E változások hatása valószínűleg akkor a legerősebb, ha azok közvetlenül érintik a pályakezdő fiatalok helyzetét, életkörülményeit és kilátásait.

Mint ismeretes, a II. világháborút követő másfél évtizedben Magyarországon radikálisan megváltozott a társadalom gazdasági, valamint osztály- és rétegszerkezete, politikai-hatalmi viszonyai, a politikai rendszer, a jogrendszer, az oktatási rendszer intézményi hálózata. Ezek a változások az egész társadalmat alapjaiban rázkódtatták meg. Az új társadalmi-gazdasági rendszer ellentmondásokkal terhes fejlődése - például az államosítások indokolatlan kiterjesztése, az erőszakolt szövetkezetesítés, amely a parasztság tömegeit készítette menekülésre a mezőgazdaságból, az életszínvonal és életkörülmények átmeneti romlása - a társadalom egészét érintő feszültségeket okozott. Ugyanakkor azonban más oldalról a magyar társadalomban olyan folyamatok is lezajlottak, amelyek nem minden korosztályt és réteget érintettek kedvezőtlenül. A pályájuk kezdetén álló, többségükben paraszt származású fiatalok számára a végső kihatásaiban számos negatívumot hordozó, de alapjaiban feltétlenül szükséges szocialista iparfejlesztés az idősebbek - úgy is mondhatnánk a „felnőttek” - társadalmához viszonyítva jóval kedvezőbb életkilátásokat ígért és így közvetve a fiatalabb korban történő házasságra ösztönzött. /48/

Ellenkező irányú hatásokat jelez a kiskorú nők házasságkötéseinek csökke-

nésbe forduló trendje az 1970-es évek végétől. A pályakezdő fiatalok életkörülményeiben az általános gazdasági visszaeséssel egyidejűleg bekövetkezett, de az idősebbekéhez viszonyítva erőteljesebb romlása, a családalapítást megnehezítő anyagi gondok megszorodása felveti annak a lehetőségét, hogy jelenleg a házasságok későbbi életkorokra történő elhalasztásával állunk szemben. Nem kizárt azonban az sem, hogy nemcsak a családalapítás nehézségei a meghatározóak - ebben nyilvánvalóan jelentős regionális, falu-város közötti különbségek lehetnek -, hanem a fiatalok "próba-házasság" jellegű együttéléseinek terjedése egyes rétegekben.

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a társadalmi-gazdasági rendszerben bekövetkezett, a fiatalokat különösen érintő változások hatása a kiskorúak házasságkötéseivel kapcsolatos jogszabályi korlátozások, illetve lehetőségek ellenére is érvényesült, illetve érvényesül. Az 1950-es években a gyámhatósági eljárás kötelező igénybevétele mellett a kiskorúak házasságai ugyanolyan színvonalat értek el, mint két évtizeddel később, a 16-17 éves nők szabad akaratelhatározáson alapuló házasságkötéseinek a törvényi elismerése után. Ugyanakkor a házassági kedv újabb csökkenése végeredményben attól függetlenül tapasztalható, hogy a kiskorúak házasságkötéseinek döntő többségét kitevő 16-17 éves nők házasságai jelenleg semmiféle jogszabályi korlátozásba nem ütköznek.

Ma már megállapíthatatlan ugyan, hogy az 1950-es évek végén kezdődő oktatási reformintézkedések nélkül hogyan alakult volna a továbbiakban a kiskorúak házasságai, mindenesetre úgy véljük, hogy a túl korai házasságok tartós visszaszorításában jelentős szerepe van a társadalom kulturális színvonalában bekövetkezett fejlődésnek. Ebből a szempontból - mint láttuk - már a tankötelezettség korhatárának felemelése is nagyhatásúnak bizonyult. Még jelentősebb azonban a középiskolai oktatás jelentős kiterjesztése és továbbfejlesztése, amely az új perspektívákon túl azzal, hogy megnyújtja az oktatásban való - a továbbtanuló fiatalok által kötelezőnek érzett - részvételt, önmagában is a túl korai házasságkötésekkel szemben visszatartó erőként hat.

Ezzel szemben az a tény, hogy az 1974. évi I. törvény hatályba lépése - feltehetően a törvény eredeti szándékától eltérően - a korai házasságok újabb hullámát idézte elő, egyaránt figyelmeztet az adminisztratív intézkedések váratlan, lökészerű hatására, valamint arra, hogy a népesség nem elhanyagolható hányadában valószínűleg még ma is élnek a korai házasságkötést elfogadó, illetve azt helyeslő hagyományok.

2. A tradicionális paraszti társadalom házassági mintájának továbbélése formailag a családi környezetben ható korábbi életmódminták egyes elemeinek a társa-

dalmi-gazdasági viszonyoktól független kontinuitását jelzi. A hagyományoknak megfelelő korai házasságok mögött azonban ma már nem ugyanaz a társadalmi tartalom húzódik meg.

A 19. században az ilyen házasságkötéseket elsősorban a gazdasági szükséglet hozta létre, sőt tette kívánatosszá. A korai házasságok szokásának 20. századi fennmaradása szorosan összefügg a magyar társadalom feudálkapitalista, a tradicionális paraszti gazdálkodást és életformát konzerváló fejlődésével.

A házassági szokások korábbi életviszonyokban gyökerező sajátosságait a II. világháborút követő társadalmi-gazdasági rendszerváltozás sem szüntethette meg egy csapásra, sőt ezek a szokások - mint láttuk - a fiatalok életfeltételeinek javulásával párhuzamosan - valószínűleg leginkább a falusi társadalom hagyományait származásuk alapján is őrző rétegekben - ismét megerősödtek.

A korai házasságkötést jelenleg is befolyásoló tradicionális elemek között említhetjük azt, hogy a társadalom egyes rétegeiben - különösen falusi környezetben - nemcsak a párválasztást kísérő társadalmi kontrol érvényesül még ma is erősebben, de valószínűleg a fiatalok között is nagy számban vannak olyanok, akik a felnőtté válás egyik eszközének tekintik a házasságkötést. Ugy gondoljuk, hogy a paraszti élet ilyen maradványai - az elmúlt évtizedekben lezajlott igen jelentős társadalmi átrétegződést is figyelembe véve - nemcsak egyetlen - tehát például csak a mezőgazdaságban dolgozó rétegben - és nemcsak a falvakban találhatók meg.

Az 1970-es évek elején végzett vizsgálatokból kitűnően a tradíciók továbbélésére visszavezethető általános okok mellett a korai házasságkötéseknek újabb, speciális - talán ugyanis mondhatnánk "modern" - indítékai jelentek meg. Így korai házasságra vezethet a menekülés a rossz családi környezetből, az önállóságra, a szülőktől való mielőbbi függetlenségre törekvés, a korai nemi érés és nem utolsósorban a premaritális nemi élettel összefüggésben bekövetkezett terhesség. /49/ Ha rangsorolnánk az okokat, első helyre valószínűleg a legutoljára említett okot kellene helyeznünk. /50/

A felsorolt okok mindegyike olyan, ami kétségteljesen teszi a kellő élettapasztalattal és anyagi biztonsággal nem rendelkező kiskorúak házasságkötéseinek megalapozottságát.

Ugyanakkor megfontolandónak tartjuk, hogy a házasságkötési korhatár esetleges felemelése valóban tartósan visszaszorítaná-e a 18 éven aluli házasságkötéseket, vagy pedig egy átmeneti visszaesést követően a korai házasságok gyakorisága ismét

viisszatérne a korábbihoz hasonló színvonalra, vagy esetleg más nem kívánatos következményekkel járna /például a házasságon kívüli születések számának emelkedése/.

Tekintetbe véve az elmúlt évtizedekben a kiskorú nők házasodásaiban tapasztalható tendenciákat, úgy gondoljuk, hogy a túl korai házasodástól visszatartó bármilyen megkötöttségek bevezetése csak akkor lehet eredményes, ha a házasságról és a családról alkotott helyes szemlélet kialakításával párosulna. Ebből a szempontból nem lehet eléggé hangsúlyozni az egész társadalom, de elsősorban a család és az iskola felelősségét. A teendők messze túlhaladják a szexuális felvilágosítást és a kiskorú nők fogamzásgátlását szorgalmazó propagandát, amelyeket ugyan szükségesnek, de teljes megoldást nem jelentő részkérdéseknek kell tekintenünk.

Elsősorban a házasság és a család iránti felelősségérzet társadalmi méretű felkeltése az, amitől a házasság és a család intézményének megszilárdítását várhatjuk. Ebben a tekintetben azonban úgy véljük, nemcsak a kiskorúak a címzettek és nem is csak a kiskorúként kötött házasságok megakadályozása a cél. A valódi cél az lehet, hogy a későbbi életkorokban se jöjjenek létre társadalmi rendeltetésük betöltésére alkalmatlan házasságok, amint arra a házasságok felbomlásának jelenlegi tendenciából következtetni lehet.

JOGSZABÁLYOK

1874. évi 23. tc. a személyi jog egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában.
1894. évi 31. tc. a házassági jogról.
10470/1945. /XI.6./ ME sz. rendelet egyes családi viszonyok szabályozásáról.
1950. évi 18. tvr. a katonai személyek házasságkötésével kapcsolatos egyes rendelkezések tárgyában.
1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról.
1952. évi 23. tvr. a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény hatálybalépése és végrehajtása, valamint a személyi jog egyes kérdéseinek szabályozása tárgyában.
955-84/1954. /T. K. 78/ OM sz. utasítás a gyámügyi eljárás szabályozásáról.
1960. évi IV. törvény a honvédelemről.
1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről.
6/1969. /VIII. 30./ MM sz. rendelet a gyámhatósági eljárásról.
1040/1973. /X.18./ MT sz. határozat a népesedéspolitikai irányelveiről és feladatairól.
1974. évi I. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről.
1/1974. /VI. 27./ OM sz. rendelet a gyámhatósági eljárásról.
1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről.

ADATFORRÁSOK

- Magyarország népesedése a két világháború között. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1965. 329 p.
Magyarország népesedése. KSH évkönyvei, 1955-1964.
Demográfiai Évkönyv. KSH évkönyvei, 1965-1981.
1980. évi Népszámlálás. KSH. 21. kötet. Demográfiai adatok.
Oktatás, művelődés, 1950-1980. KSH kiadványa, 1982.
Az első házasságkötések alakulása Magyarországon a II. világháború után. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei. 1983/1. 54. kötet.

JEGYZETEK

- /1/ Csernák J.-né dr.: Az első házasságkötések alakulása Magyarországon a II. világháború után. /Születési kohorszok házassági táblái./ KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei. Budapest, 1983/1. 295 p.
- /2/ Csernák J.-né dr.: I.m.
- /3/ Demográfiai Évkönyv. KSH évkönyvei, 1974-1980.
- /4/ Buda B. - Szilágyi V.: Párvalasztás. A partnerkapcsolatok pszichológiája. Gondolat Kiadó. Budapest, 1974. 337 p.
- Cseh-Szombathy L.: Családszociológiai problémák és módszerek. Gondolat Kiadó. Budapest, 1979. 402 p.
- Dr. Hernádi L.: A kiskorúak házasságának gyámhatósági engedélyezése. Állam és Igazgatás. 1971. 7. sz. 637-645. p.
- /5/ Dr. Csiky O.: A modern házasság problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1965. 224 p.
- /6/ 1970-ben Pécsen a 18 éven aluli kiskorú menyasszonyok egyharmada terhesen kötött házasságot. Sulyokné Gregus M.: A kiskorú házasságkötések néhány kérdése. Jogtudományi Közlöny. 1971. 6. sz. 313-317. p.
- Tolna megyében az 1959 és 1967 között házasodott 1700 kiskorú nőre kiterjedő vizsgálat szerint a nők 5 százaléka volt terhes a házasságkötéskor.
Dr. Hoóz I.: A kiskorúak házasságáról. /Egy Tolna megyei vizsgálat eredményei./ Demográfia. 1972. 1. sz. 74-88. p.
- A 18 évesnél fiatalabb korban szült nők országos vizsgálatának próbafelvétele szerint a megkérdezett nők 80 százaléka már terhesen kötött házasságot 1981-ben.
Pongrácz T.-né dr.: Fiatalkori terhességek társadalmi, demográfiai vizsgálata. A Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései. Budapest. 1983/6. 57 p.
- /7/ Cseh-Szombathy L.: I.m.
Dr. Csiky O.: I.m.
Festy, P. - Prioux, F.: Le divorce en Europe depuis 1950. /A válás alakulása Európában 1950 óta./ Population. 1975. No. 6. 975-1017. p.
Dr. Hoóz I.: I.m.
Sulyokné Gregus M.: I.m. Az 1970-es pécsi adatok szerint minden harmadik kiskorú házasság 5-6 éven belül felbomlott. Dr. Hoóz I. vizsgálata 10 éves házasságtartamon belül lényegesen alacsonyabb - 3 százalékos - válási arányt talált, ami azonban valamivel magasabb volt a megyei átlagnál /2,3 százalék/.
- /8/ A kiskorú házasságok problémáival az itt említett szempontból részletesen foglalkozik dr. Csiky O.: I.m.
Dr. Pap T.: A családjogi törvény, a népesedéspolitikai, valamint a családvédelem időszerű kérdései. Jogtudományi Közlöny. 1974. No. 8. 410-417. p.
A Családjogi Törvény felülvizsgálata és módosítása. Országos Tervhivatal. 1983. június. Sokszorosítás.
- /9/ Tárkány Szűcs E.: Magyar jogi népszokások. Gondolat Kiadó. Budapest, 1981. 901 p.
- /10/ Dr. Csizmadia A. - Dr. Kovács K. - Dr. Asztalos L.: Magyar állam- és jogtörténet. Tankönyvkiadó. Budapest, 1972. 706 p.
- /11/ Dr. Nizsalovszky E.: A család jogi rendjének alapjai. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1963. 487 p.
- /12/ Dr. Csizmadia A. - Dr. Kovács K. - Dr. Asztalos L.: I.m.
Dr. Hoóz I.: A házasság keletkezésével és megszűnésével kapcsolatos kérdések jogi szabályozásának hatása a házasságkötések és a válások számára. Jogtudományi Közlöny. 1965. 11. sz. 561-569. p.
Dr. Nizsalovszky E.: I.m.

- /13/ Dr. Nizsalovszky E.: I.m.
- /14/ Dr. Miltényi K.: Népesedéspolitikai jogszabályok 1945-1958. Demográfia. 1959. 2-3. sz. 379-408. p.
Dr. Pap T.: Magyar családi jog. Tankönyvkiadó. Budapest, 1967. 313 p.
- /15/ A gyámhatósági eljárás fővárosi tapasztalataival részletesen foglalkozik dr. Hernádi L.: I.m.
- /16/ A Tolna megyei vizsgálat szerint az elutasított kérelmek egyetlen vizsgált évben sem haladták meg a 4 százalékot. Dr. Hoóz I.: A /6/ pontban I.m.
Pécsett 1970-ben a kérelmek több mint 90 százalékát engedélyezte a gyámhatóság. Sulyokné Gregus M.: I.m.
- /17/ Dr. Pap T.: Társadalmi igények és a Családjogi Törvény. Jogtudományi Közlöny. 1973. 10. sz. 504-519. p.
Dr. Pap T.: a /8/ pontban I.m.
- /18/ Dr. Bacsó J.: A Családjogi Törvény módosításának vitája. /Egy társadalmi vita szakmai tapasztalatai./ Jogtudományi Közlöny. 1974. 8. sz. 410-417. p.
Dr. Korom M.: A Családjogi Törvény novellája. Magyar Jog. 1974. május. 253-259. p.
- /19/ Dr. Hernádi L.: I.m. A szerző a házasságkötések alsó korhatárát a 14. élet-
évre javasolta felemelni.
Sulyokné Gregus M. a gyámhatósági engedéllyel köthető házasság alsó korhatárá-
nak 12 éves korról 16 éves korra történő felemelését tartotta indokolt-
nak. I.m.
Dr. Pap T. a /17/ pontban I.m.-ben azt javasolta, hogy a férfiak és a nők egy-
ségesen 18 éves kortól köthessenek házasságot, azzal a kivétellel, hogy
a 16. életévüket betöltött nők is kivételesen, különösen indokolt eset-
ben engedélyt kapjanak a házasságkötésre.
- /20/ Dr. Pap T.: A /17/ pontban I.m.
- /21/ Dr. Pap T.: A /8/ pontban I.m.
- /22/ A Családjogi Törvény felülvizsgálata és módosítása. Országos Tervhivatal. 1983.
június. Sokszorosítás.
- /23/ Csernák J.-né dr.: I.m.
A Tolna megyei vizsgálatában dr. Hoóz I. azt találta, hogy a 12, 13 éves nő-
ket is megillető jog ellenére, közöttük házasságkötés egyáltalán nem
fordult elő és még a 14 éves korban is jelentéktelen volt. Lásd a
/6/ pontban I.m.
Hasonló utalást találunk Sulyokné Gregus M.: I.m.
- /24/ Tárkány Szücs E.: I.m.
- /25/ Magyarország népesedése a két világháború között. /Szerk.: Dr. Szabady E./
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1965. 329 p.
- /26/ Csernák J.-né dr.: I.m.
- /27/ Lényegében ez vezetett a házasság un. nem-európai /vagy kelet-európai/ tipu-
sának kialakulásához.
Andorka R.: Paraszti családszervezet a XVIII-XIX. században /Alsónyék
és Kölkéd adatai nemzetközi összehasonlításban./ Ethnográfia. 1975.
2-3. sz. 340-367. p.
Dr. Hoóz I.: A /6/ pontban I.m.
Kulcsár K.: A család helye és funkciója a modern társadalomban. Lásd a "Csa-
lád és házasság a mai magyar társadalomban" című tanulmánykötetben.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1971. 310 p. 13-53. p.
Tárkány Szücs E.: I.m.
- /28/ Andorka R.: I.m.
Tárkány Szücs E.: I.m.
Tekse K.: A termékenység néhány jellemzője Közép- és Dél-Európában az első
világháború előtt. Demográfia. 1969. 1-2. sz. 23-48. p.
- /29/ Dányi D.: Regionális fertilitási sémák Magyarországon a 19. század végén.
Demográfia. 1977. 1. sz. 56-87. p.
- /30/ Lásd a /25/ pontban I.m.

- /31/ Pallós E. - Dr. Vukovich Gy.: A magyar házassági mozgalom néhány jellegzetessége; házassági táblák. Demográfia. 1960. 2. sz. 159-191. p.
- /32/ Pallós E. - Dr. Vukovich Gy.: I.m.
- /33/ Csernák J.-né dr.: I.m.
- /34/ Ez az arányszám tehát azt mutatja meg, hogy egy fiktív kohorszból hányan kötnek meg első házasságukat, ha életük folyamán az adott naptári év feltételei - házassági arányszámok - érvényesülnének. A mutató élettartam alatti átlagos értéke tényleges kohorszban nem lehet nagyobb az egységnél, mivel első házasságot legfeljebb egyszer lehet kötni. keresztmetszeti népességben a mutató egységet meghaladó értéke a házasságkötések korösszetételének megváltozásából adódik. Lásd erre a 7. tábla utolsó, a 14-59 éves hajadon nők teljes első házasságkötési arányszámainak naptári éves alakulását mutató oszlop értékeit.
- /35/ Dr. Hoóz I.: A /6/ pontban I.m.
- /36/ Csernák J.-né dr.: I.m.
- /37/ A magyar népi demokrácia története 1944-1962. /Szerk.: Balogh S. - Jakab S./ Kossuth Könyvkiadó. 1978. 386 p.
Inkei P. - Kozma T. - Nagy J. - Ritoók P.-né: Az ezredforduló iskolája. Tan-
könyvkiadó. Budapest. 1979. 337 p.
Monigl I.: A népgazdasági tervezés és az oktatási rendszer kapcsolata. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1979. 115 p.
- /38/ Oktatás, művelődés, 1950-1980. KSH. 1982. Adatgyűjtemény.
- /39/ 1980. évi Népszámlálás. KSH. 21. kötet. Demográfiai adatok.
- /40/ Csernák J.-né dr.: I.m.
- /41/ A házassági magatartásnak a demográfiai, társadalmi-gazdasági környezetre gyakorolt hatására kiterjedő vizsgálata meghaladná e tanulmány kereteit.
- /42/ Csernák J.-né dr.: I.m.
- /43/ Lásd a /38/ pontban I.m.
- /44/ Dr. Hoóz I.: A /6/ pontban I.m.
- /45/ Dr. Hoóz I.: A /6/ pontban I.m.
- /46/ Csernák J.-né dr.: I.m.
- /47/ A legújabb vizsgálatok alátámasztják ezt a feltételezésünket. A fiatalok terhes nőkre vonatkozó vizsgálat szerint a házas 18 éven aluli anyák esetében a férjek 40 százaléka a szülés időpontjában 20 éven aluli volt. Lásd Pongrácz T.-né dr.: I.m.
- /48/ Kulcsár K.: A mai magyar társadalom. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1982. 329 p.
- /49/ Cseh-Szombathy L.: I.m.
Dr. Csiky O.: I.m.
Dr. Hoóz I.: A /6/ pontban I.m.
Sulyokné Gregus M.: I.m.
- /50/ Pongrácz T.-né dr.: I.m.

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982

1. Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávu kiemelt kutatási főirány /1982-1985/.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet távlati tevékenységének irányelvei /1982-1990/.
2. Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. A sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota /Előzetes tájékoztató/.
4. A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése /Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának/.
5. A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. A területi népességprognózisok előkészítése.
7. A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983

8. Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban /1872-1873/.
10. A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Születési súly és születési hossz standard az 1973-78. évben élveszületett újszülöttek adatai alapján.
13. Piataalkori terhesek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984

15. Területi népességelőreszámítás 1981-2001.
16. Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981-2001 /Előzetes változat/
17. Társadalmi-demográfiai prognózisok. A Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma. Budapest, 1983. május 17-18.
18. A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre. /Angol nyelven./
19. Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései. Egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.

Statisztikai Kiadó Vállalat
Felelős vezető: Kecskés József igazgató
Nyomdaüzem - 84-5851-10
Formátum: A/4 Terjedelem: 8, 5 (A/5) iv